

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

Hazırlayan

Tuğçe ERSOY ÖZTÜRK

TASAM Orta Doğu Masası, Uzman

*14 - 16 Temmuz 2011 tarihinde TASAM - NESA iş birliğinde Chatham House kuralı ile düzenlenen
1. Türkiye - ABD Forumu çalışmalarından hazırlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

Sunuş	5
Giriş	11
Türkiye - ABD İlişkilerine Genel Bakış	13
Türkiye - ABD İlişkileri ve Orta Doğu	19
- ABD'nin Orta Doğu Politikası	19
- Türkiye'nin Orta Doğu Politikası	22
- İsrail Faktörü	26
- İran Faktörü.....	29
-“Arap Baharı”	33
Sonuç	37

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

SUNUŞ*

Dünyadaki, Orta Doğu'daki ve ülkeler arasındaki ilişkilerin geçirmekte olduğu dönüşümleri ortaya koymak için makro bir çerçeve çizmekte fayda vardır. Türkiye - ABD ilişkilerini tahlil etmeden önce nasıl bir dünyada yaşandığının ve hangi parametrelerle karşı karşıya olunduğunun genel hatlarıyla ele alınması gereklidir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte tek kutuplu olarak tarif edilen dönemi ABD'nin çok verimli ve doğru kullandığını söylemek mümkün görünmemektedir. Özellikle Bush Dönemi politikaları tek kutuplu olarak tarif edilen ve ABD'yi süper güç kılan bu dönemin verimli bir şekilde kullanılmadığının göstergesidir. Bugün geldiğimiz noktada çok kutuplu bir dünyadan söz etmek mümkün olmakla birlikte, bu kavramı tarif etmek zordur. Nitekim güç merkezleri ve rolleri henüz tam olarak oturmuş değildir. Çünkü dünyadaki küresel asayişle ve küresel güvenlikle ilgili sorumlulukların birçoğunu ABD yürütmeye devam etmektedir. Öte yandan güç adayı olarak gösterilen Avrupa Birliği'nin geleneksel Batı Bloğu'nda ya da Çin, Hindistan, Rusya gibi büyük güç olmaya aday ülkelerin küresel güvenliğin sağlanmasıyla ilgili çok sınırlı alanlar dışında ciddi bir inisiyatif almadığı görülmektedir. Bu çıkarımdan hareketle çok kutupluluğun bir tarifini yapabilmek için erken olduğu görülmektedir. Ancak gelecek 5 - 10 yıllık dönem içinde bu tablonun daha net hale geleceği aşikârdır. Zira bahsedilen bu ülkeler iletişimi, teknolojiyi ve Batı merkezli olarak dünyaya sunulan uluslararası hakları, özellikle ekonomik büyüme alanı ve serbest ticaret imkânları başta olmak üzere, sonuna kadar kullanmaktalar. Fakat dünyayla ilgili alınması gereken riskler konusunda da ne kadar inisiyatif aldıkları tartışmaya açıktır.

Bu arada ABD'nin diğer ülkelere göre üstün olduğu alanlardan ne kadarını paylaşmak istediği de ayrı bir tartışma ve değerlendirme konusudur. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz dönemin çok kutuplu, çok bilinmeyen denklemler içeren bir dönem olduğunu ve önceden iki kutuplu veya tek kutuplu olarak politika üretmeye alışmış merkezler açısından bir kaos, bir travma dönemine işaret ettiğini ifade etmekte fayda vardır. Çünkü tek bilinmeyenli ya da iki bilinmeyenli denklemlere göre politika üretmeye alışmış olan Dışişleri Bakanlığı gibi kurumlar bu çok boyutlu rekabet içerisine girmiş durumdadır. Bu kadar bilinmeyenli bir denklem içinde politika üretmekte etkili olma konusunda olağanüstü sıkıntı yaşadıkları ihtimalinin de altını çizmek gereklidir.

Çok kutuplulukla birlikte dünyada gelişen ikinci etken; entegrasyonun çok hızlı olarak artmasıdır. Dünyada giderek artan rekabet içerisinde çok sayıda ülkenin kendisini var etmesinin ve bu rekabet içinde yerini almasının zorlu bir eylem olduğu düşünüldüğünde,

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

bütün dünyada genel olarak Avrupa Birliğini model alan çok ciddi entegrasyon çalışmalarından bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Güney Amerika'dan, Afrika'dan, Asya'nın birçok bölgesine varıncaya kadar çok sayıda değişik isimler altında örgütlenmeler mevcuttur ve çeşitli ülkelerin çeşitli çıkarları için entegrasyon çabaları içerisinde girdikleri gözlemlenmektedir.

Buna karşılık bütün bu birleşme - bütünleşme çalışmalarına zıt bir kavram da giderek kurumsallaşmaktadır. Bu da "mikro-milliyetçilik"tir. Gelecek 5 - 10 yıl içinde çok sayıda yeni ülke kurulabileceği ve Birleşmiş Milletlerdeki üye sayısının biraz abartılı bir teoriyle iki katına çıkabileceği şeklinde de öngörüler var. Dolayısıyla mikro milliyetçilik konusu bütün ülkeler açısından, gelişmiş ülkeler ve yeni güç adayı ülkeler başta olmak üzere birçok ülkeyi ilgilendirmektedir. Bu anlamda bu durum tüm dünya ülkeleri açısından risklere ve fırsatlara sahiptir.

Bir taraftan entegrasyon çabalarının yürütüldüğü, diğer taraftan mikro-milliyetçiliğin ivme kazandığı bu dönemi "travma dönemi" olarak tanımlamak mümkündür. Nitekim bazı güvenlik örgütleri de bu tanımlamayı kullanmaya başlamışlardır. Öngörülebilirlik çağından tahmin edilebilirlik çağına geçilmiştir. Bu yüzden her an her türlü sürprize açık bir uluslararası ilişkiler sistemiyle karşı karşıya olunduğu görülmektedir. Bunun örnekleri geçtiğimiz on yılda sıklıkla görülmüştür ve son olarak bu durum Tunus, Mısır, Libya, Suriye Olayları ile karşımıza çıkmıştır.

Dünyadaki genel konjonktürü tarif etmek için şu hususa da değinmekte fayda vardır: uluslararası sistemden kaynaklanmayan, dünyanın geldiği nokta itibarıyla ekolojik değişiklikler başta olmak üzere uluslararası ilişkileri, ülkelerin refahını ve politikalarını etkileyen dış faktörler de bu dönemde kendini göstermektedir. Özellikle iklim değişikliğinden doğan kuraklıklar, kıtlıklar, bunların yol açtığı uluslararası sorunlar da yine bu içinde bulunduğumuz sistemin zorluklarını artırıp birçok açmaz meydana getirmektedir. Neticede oldukça karamsar olmayı getirecek birçok etkenle birlikte, sürekli bir kriz yönetimi içinde olmak gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Önümüzdeki dönemde dünya sistemi açısından belli oranda bir istikrar sağlamak ve sürdürmek pek mümkün görünmemektedir. Özellikle içinde bulunduğumuz dönem ve önümüzdeki on yıl açısından şöyle bir tarifin yapılması mümkün gözükmemektedir: Uluslararası sistemin güç dengelerinin yer değiştirmesinin getirdiği rekabet ortamıyla birlikte tüketim kalıpları değişmediği müddetçe güç hangi tarafa geçerse geçsin ekonomik krizden ya da krizlerden çıkılamayacak bir dönem yaşanmaktadır.

Bugünkü ekonomik krizin temelinde, Batı'daki geleneksel teknoloji ve sermaye birikiminin Doğu'ya, gelişmekte olan ülkelere, yeni güç adaylarına doğru transferinin yattığını söylemek mümkündür. Ancak, krizin daha derininde tüketim kalıplarıyla ilgili sorunun olduğunun altını

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

çizmek gereklidir. Nitekim tüketim kalıpları değişmediği müddetçe dünyanın geldiği nokta itibariyle mevcut kaynakların bu talebi karşılamaının ve bunun yönetilmesinin çok mümkün olmadığı ortadadır. Bu da zaman zaman etkileri hafifleyecek, zaman zaman yükselecek bir kriz yönetim süreci içinde bulunulacağıının göstergesidir.

Bu çok kutupluluk, tahmin edilebilirlik çağı, dış küresel faktörler, entegrasyon, mikro milliyetçilik ve tüketim kalıplarına dayalı, sadece ne kadar çok üretirse ve ne kadar çok tüketirse ekonomik refahını sağlayabilen ekonomik modelin nasıl bir dönüşüm geçireceğine bağlı olarak değişecek olan dünyadaki ekonomik kriz ortamında Türkiye - ABD ilişkileri nereye gitmektedir? Nasıl bir potansiyeli var? Riskleri ve fırsatları nelerdir?

Tartışmasız ABD hala dünyadaki en büyük küresel güçtür. Türkiye ise küresel güç olmanın getirdiği bütün parametrelere sahip olan, kendi bölgesinde bir bölgesel güç adayı olarak şekillenen ama bölgesel güç olma misyonunun da içini doldurması açısından henüz oldukça yol alması gereken bir ülkedir. Öte yandan dünyada yeniden değişime zorlanan alanların hepsi de Türkiye'nin çevresindedir ve Türkiye'nin tarihi hinterlandını oluşturmaktadır. Çok kutuplu sistemin getirmiş olduğu rekabet içinde gelişmiş ülkeler de başta olmak üzere birçok ülke, değişik alanlarda büyük risklerle karşı karşıyadır ve bu sıranın en altında yer alan az gelişmiş olan ülkelerin ise bu süreçte ilk savrulmaya başlayan ülkeler olduğu görülmektedir. Bu Tunus ile başlamış, Mısır ile devam etmiş, Libya'ya sıçramış ve nihayetinde Suriye'ye ye sirayet etmiştir. Bu ülkeler Sovyetler Birliği dağıldıktan sonraki süreçte dünyaya entegre olma noktasında, insan kaynağını değiştirme noktasında, modernize olma noktasında kendilerini kapalı tutmak suretiyle dünyada şu an yaşanan rekabet için hiçbir hazırlıkları olmadığından ilk savrulan ülkeler olmuşlardır.

Türkiye'nin yakın çevresinde Kafkaslar, Balkanlar, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Orta Asya ve Güney Asya'nın bir kısmının, kısacası Türkiye'nin tarihi hinterlandının olduğu görülmektedir. Bu alanların hepsi de dünya açısından sürprizlere ve değişime gebe önemli merkezlerdir. Yeni güçler arasındaki rekabetin de temel alanları bu anılan alanlardır. Dolayısıyla bu bölgelerde etkili olmak isteyen her güç adayı ülke, buradaki değişimi - dönüşümü dünyada herhangi bir kaosa yol açmadan ve ekonomik zenginliğe katkıda bulunacak şekilde gerçekleştirmek için - ki en önemli güç adayı ABD'dir - Türkiye'nin vazgeçilmez ve stratejik önemde bir partner olduğunu gözden kaçırmamalıdır. Fakat burada ilişkinin sağlıklı kurulması gerekmektedir. Çünkü her ülke gibi Türkiye'nin de kendine has birtakım algıları, tehdit algılamaları ve endişeleri vardır.

Türkiye - ABD ilişkileri açısından bakıldığında her iki tarafta da birbirini tamamlayacak çok fazla farklı özellik vardır. Fakat Türkiye - ABD ilişkilerinin özellikle son iki yıldır oldukça

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

sancılı bir dönem yaşadığı da gözlemlenmektedir. Bunları üç başlıkta toplayacak olursak, en önemlileri İsrail, Ermeni meselesi ve İran'ın nükleer programıyla ilgili hususlardır. Bu üç konuda ortaya çıkacak olan mutabakatın, karşılıklı güven ve iş birliğinin diğer alanlardaki büyük potansiyelin ortaya çıkmasına önemli katkılar sunacağı ortadadır. Öte yandan İsrail ve Ermenistan ile ilgili sorunların sadece ülkelerle sınırlı olmayıp bunların ABD'de ve dünyadaki diasporayla olan sorunlar olduğunu da görmek gerekmektedir. Hem Yahudi lobisi hem Ermeni diasporası / lobisi ABD'de Türkiye aleyhine birçok etkinlik ve faaliyette bulunmakta ve oradaki yöneticileri etkilemeye çalışmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin çok önemli değişim bölgelerinin merkezinde bulunan bir ülke olarak ABD ile karşılıklı güven ve menfaatler temelinde varabileceği mutabakatın, dünyanın yeniden dönüşümü noktasında çok kilit bir rol oynayacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye - ABD ilişkileri bugüne kadar genelde askerî ya da siyasi temelde yürütülmüş, toplumlar arası ilişkiler gerektiği kadar derinleştirilmemiş ve iki toplum arasında kanallar tesis edilmemiştir. Özellikle Başkan Obama'nın "kamu diplomasisi" kavramına ve "yumuşak güç" kavramına verdiği önemden de ilham alarak; Türkiye - ABD ilişkilerinin her parametrede üniversiteler arasında, iş adamları arasında, sivil toplum kuruluşları arasında ve şüphesiz karar alıcılar arasında derinleştirilmesi, birbirini anlayan, birbiriyle konuşan, müzakere eden, tartışan birçok kanalın karşılıklı olarak çalışmaya başlaması gerektiğinin altını çizmek gerekmektedir.

Tabi Türkiye'nin şu anda en önemli beka sorunu Kürt meselesidir. Bu konu Türkiye - ABD ilişkilerinin gidişatı açısından da bir ölçüttür. İki tarafın birbirine resmî olarak herhangi suçlaması ya da herhangi önyargısı olmadığını belirtmek gereklidir. Ancak, Kürt sorununun ne şekilde evrileceğinin, Türkiye - ABD ilişkilerinin bu saydığımız bütün coğrafyalarda yapacağı iş birliğinin de belirleyicisi olacağı kanaatini doğurmaktadır. Türkiye, Kürt meselesi açısından etnik bir bölünme tehlikesi ile karşı karşıya olmadığını ve bu anlamda güven içinde olduğunu hissettiği sürece ABD ile olan ilişkilerinin bugünkü seviyelerinin çok üzerine çıkabileceği kuvvetle muhtemeldir. Bugün Türkiye'de ABD'ye yönelik yapılan sempati anketlerinde çok olumsuz sonuçlar çıkmaktadır. Bugün ABD dünyada en çok antipatik bulunan ülkeler arasında üçüncü sıradadır. Dolayısıyla bu antipatinin düşük seviyelere çekilebilmesi, Türkiye - ABD ilişkilerinin ifade ettiğimiz bütün kanallarda etkin çalışıp, dönüşen çevre ülkelerde birlikte iş birliği yaparak çalışılabilecek konuma gelmesi için Kürt meselesinin çözümü Türkiye açısından da hayatidir. Bu bağlamda ABD tarafından verilebilecek güven telkini kurumsal olarak hissettirilebilirse, ABD antipatisinin de düşük seviyelere ineceği öngörülebilir. ABD ile Türkiye'nin tarihî olarak Avrupalı bazı ülkelerle yaşadığı gibi hiçbir sorun ya da paylaşım kavgası, savaşı olmamıştır. Kürt meselesinin önümüzdeki dönem Türkiye - ABD ilişkilerinde önemli bir psikolojik eşik olacağı öngörülebilir.

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

Öte yandan Türkiye'nin de şu iki hususu güçlendirmesinde ve kurumsallaştırmada fayda vardır: Orantılı risk ve karşılıklı bağımlılık. Türkiye'nin gücü ölçüsünde risk alması; söylemlerinin boyutunu gücüyle doğru orantılı bir seviyeye çekmesi ve ABD başta olmak üzere bütün ilişkilerinde, bütün etkin olmak istediği alanlarda orantılı bir risk üstlenmesi gerekiyor. Çünkü orantılı risk aynı zamanda dış politika tercihlerinin doğru yapılmasını da gerektiriyor.

Türkiye'nin geleneksel devlet politikası Batı perspektiflidir ve Avrupa Birliği'nin üyelik müzakerelerini "tam üyelik" ile sonuçlandırmak üzere konumlandırmıştır. Dolayısıyla Avrupa Birliği üyeliğini Türk dış politikasında ilk sıraya koyup kalanları da doğru sıralayarak ve birbirinin önceliklerini karıştırmadan yönetmek gerekiyor. Bu aynı zamanda bir orantılı risk planlanmasını içermektedir. Karşılıklı bağımlılık oluşturulmadığı zaman tek taraflı ilişkiler hem ekonomik alanda hem siyasi alanda her zaman sürprizlere ve krizlere gebe olur. Türkiye, dünya'nın 16. büyük ekonomisidir ve kendi bölgesinde önemli konuma sahip bir ülkedir. Dolayısıyla her parametrede bu karşılıklı bağımlılığın tesis edilmesine büyük ihtiyaç vardır.

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde, Orta Doğu'daki Arap kabileleri ayaklanmaya başladıkları zaman ya da o dönemde İngilizlerle birtakım gizli anlaşmalara girmeye başladıkları zaman, İstanbul'dan çok sayıda zabıt Bölge'ye gönderilmiştir. Kabilelerin ileri gelenleriyle konuşarak onları ikna etmeleri, devlete bağlı kalmalarını sağlamaları noktasında yönlendirilmişlerdir. Giden subaylara bazı Arap kabilelerinin liderlerinin verdiği bir cevap şöyle olmuştur: "Yüz yıllarca güç ve adalet sizdeydi, biz onun için hiç peşinizden ayrılmadık. Ama şimdi hem güç hem adalet sizde zayıfladı, dolayısıyla bundan sonrası için kusura bakmayın." Bu anekdot bütün güç adayları ve tüm büyük güçler için "güç ve adalet" çizgisinin korunmasının önemini vurgulamaktadır. Dünyadaki "güç ve adalet" çizgisinin; birçok sorunun çözümünün, entegrasyonun, müttefikliğin, dostluğun temeli olduğunu da hatırlatmakta fayda vardır.

Süleyman ŞENSOY
TASAM Başkanı

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

GİRİŞ

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), izolasyon politikasını bıraktığından beri, gün geçtikçe uluslararası arenada daha fazla söz sahibi ve yaptırım gücü olan bir devlet haline gelmiştir. Zamanla büyüyen ve güçlenen ABD, Sovyet Rusya ile paylaştığı “süper güç” rolünü Soğuk Savaş sonrasında tek başına üstlenmiş ve “Yeni Dünya Düzeni”ni kurmak için kollarını sıvamış; dış politikasını da bu konumuna göre şekillendirmiştir. İkinci Dünya Savaşı ile uluslararası sahnede boy göstermeye başlayan Amerika, Orta Doğu'da İngiltere'den boşalan yere de sahip olmuş ve günümüze kadar gelen süreçte Bölge'de hâkim tek güç olma sıfatını hiç kaybetmeme yönünde politikalar izlemiştir.

Bölge'deki Amerikan imajı günümüzde kötü algılanmakla birlikte; Amerika'nın Orta Doğu meselelerine dâhil olma sürecinin başlarında daha farklı bir algılamanın olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Bugün gelinen noktada Bölge'deki sorunlu Amerikan imajının arkasında yanlış değerlendirme ve yanlış politika tercihlerinin olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle George W. Bush dönemi ve 11 Eylül Saldırıları, bazı akademisyenlerin deyimi ile “Yeni Muhafazakâr Devrim” Orta Doğu'yu saldırgan politikalar güden bir Amerikan yönetimi ile karşı karşıya bırakmıştır. Birbirini takip eden Afganistan ve Irak Savaşları ile “teröre karşı savaş”ın İslam ülkelerine karşı savaş olarak algılanması Amerika'yı Bölge'de en çok nefret edilen ülke haline getirmiştir.

2009 yılında başkanlığı George Bush'tan devralan Barack Obama'dan Amerika'nın dünyada sarsılmış imajını düzeltebileceği umuluyor. Değişim sloganıyla seçim kampanyası yürütmüş olan Obama'nın, değişimin mimarı olma yolunda attığı ilk adımlardan biri, Orta Doğu'ya ve oradaki belli başlı sorunların çözümüne yönelik... Bugünden bakılınca, Orta Doğu'da çözüme yönelik olarak atılmış olan somut adımların tam manasıyla meyve veremediği değerlendirilirse de, Bush'tan kalan Amerikan imajının Obama tarafından düzeltildiğini belirtmek mümkün görünmektedir.

Bu rapor 15 - 17 Temmuz 2011 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen Türkiye - ABD Forumu'nda ele alınan konular değerlendirilerek oluşturulmuştur. Rapor'da Türkiye - Amerika ilişkileri, Orta Doğu'daki sorunlar ve iki ülkenin Bölgeye yönelik politikaları güncel gelişmeler ışığında ele alınacak; iki ülkenin çıkarlarının kesiştiği ve çatıştığı noktalara değinilecek ve Türkiye - ABD ilişkilerinin geleceği, bu bağlamda taşıdığı riskler ve fırsatlar analiz edilecektir.

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

Türkiye - ABD ilişkilerini daha iyi anlamak adına bir analiz çerçevesinin çizilmesine ihtiyaç vardır. Bu çerçeve iki faktörden oluşmaktadır. Türkiye - ABD ilişkilerini ele alırken göz önünde tutulması gereken ilk etken uluslararası sistem altyapısı ve iki ülkenin bu yapı içerisindeki yerleri ve rolleridir. İki ülke ilişkilerini değerlendirirken güç dağılımı ve iki ülkenin NATO, BM ya da hükümetler arası organizasyonlara olan bağları göz önünde tutulmalıdır. İkinci analiz çerçevesi ise Türkiye'nin bölgesel rolüdür. Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya politikalarını şekillendirecek olayların yaşandığı Orta Doğu'nun Türkiye'nin de içinde bulunduğu ve Ülke'nin son dönemlerde aktif roller oynadığı bir bölge olduğunun altı çizilmelidir. Türkiye Bölge'de oynadığı rolle, hem NATO'nun bir üyesi hem de Bölge ülkeleri ile dostane ilişkiler izleyen bir kilit ülke olarak dengeleme rolü üstlenmektedir.

Rapor'da Türkiye - ABD ilişkileri genel hatlarıyla ele alındıktan sonra iki ülkenin Orta Doğu'ya yönelik politikaları incelenecek ve iki ülke ilişkileri Bölgedeki İran, İsrail ve son olarak Arap Baharı perspektifinden değerlendirilecektir.

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNE GENEL BAKIŞ

Türk - Amerikan ilişkileri İkinci Dünya Savaşı'nın sonunu takiben başlayıp yaklaşık elli yıl süren Soğuk Savaş dönemi boyunca genelde karşılıklı güvene dayalı bir ilişki olarak, ulusal güvenlik politikaları çerçevesinde tanımlanan ortak çıkarlar üzerinde inşa edilmiştir. Sovyetler Birliği ve Amerika'nın hâkim olduğu bu iki kutuplu dönemde uluslararası ilişkiler, dolayısıyla Türkiye - Amerika ilişkileri, Amerika-Sovyetler çekişmesine göre şekillenerek, evrim geçirmiştir.

Buna paralel olarak Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemi boyunca izlediği dış politika, Sovyet komünizminden korunmaya bağlı olarak Batı kampı ve ABD ile ittifaklar kurmak ilkesine dayandırılmıştır. Türkiye bu politikasını ABD'nin önderliğini üstlendiği sistem içinde yer alarak somutlaştırmış; 1947 Truman Doktrini ve Marshall Yardımı ile ABD'nin SSCB'yi çevreleme politikasında kilit roller üstlenmiştir. İlerleyen dönemlerde ise, Türkiye ABD kampındaki yerini sağlamlaştırmış; Kore Savaşı'na katılmış ve 1952'de NATO'ya üye olmuştur.

Ekonomik kalkınmayı gerçekleştirerek gelişmişlik seviyesini yükseltmek isteyen Türkiye, gerek Arap dünyası ile arasına mesafe koyarak gerekse de üçüncü dünyacı hareketlerden uzak durarak Batı ve ABD lehinde hareket etmiştir. Hatta 1948'de İsrail'in kurulmasını takiben onu ilk tanıyan Müslüman ülke olması bu mesafeyi körüklerken, İsrail'e verilen bu destek Türkiye - ABD ilişkilerinin Orta Doğu ayağında belirleyici olmuştur.

Geleceğinin Batı'da olduğuna inanan Türkiye, Sovyet komünizminin de korkusuyla ABD'nin politik çizgisinden çıkmamaya özen göstermiş; bu bağlamda bazı üslerinin NATO amaçları dışında ABD tarafından kullanılmasına izin vermiştir. Bununla birlikte, Yunanistan'ın reddettiği Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesi de kabul edilmiştir.

Takip eden süreçte, ABD ile SSCB arasındaki ilişkiler yumuşamaya girerken, Türkiye içinde, öğrenci hareketlerinin başlamasına paralel olarak anti-Amerikan eğilimler giderek artmaya başlamıştır. Öte yandan, yumuşama süreci Türkiye'nin uluslararası arenada, özellikle ABD açısından, öneminin eksildiği algısına yol açmış ve ABD'nin bu dönem yaşanan bazı olaylarda (Küba Krizi, Füze Krizi, Johnson Mektubu gibi) Türkiye'nin çıkarlarını hesaba katmaksızın izlediği politikalar iki ülke arasındaki ilişkilerde sarsıntıların yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye'nin Amerika'nın baskısıyla yasakladığı afyon ekimini 1974 yılında yeniden serbest bırakması ve 1974 Kıbrıs Harekatı'nı takiben Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu ile ilişkiler iyice gerilmiştir.

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

Gerileyen ilişkiler Orta Doğu'daki iki önemli olay sayesinde yeniden rayına oturmaya başlamıştır. 1979 İran İslam Devrimi ve aynı yıl Afganistan'ın SSCB tarafından işgali; ABD'nin Bölge'deki çıkarlarını tehlikeye sokmuştur. Şah'ın devrilmesi ve Ayetullah Humeyni'nin Batı karşıtı fikirleri, ABD'nin Bölge'deki bir müttefikini kaybetmesine neden olmuş, bu durumda Türkiye'nin önemi stratejik olarak artmıştır. Türkiye, krizli bir bölgede ABD için güvenilir bir müttefik olarak algılanmıştır. Ertesi yıl İran ile Irak arasında başlayan savaş Türkiye'nin bölgesel önemini daha da artırmıştır. Hatta 1980 yılında Türkiye ile ABD arasında savunma ve ekonomik iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Genel olarak bakıldığında, başladığından 1980'li yılların sonuna kadar gelen dönemde, Türkiye Amerikan ilişkileri güvenlik odaklı olarak şekillenmiştir.

Bu dönemde Amerika tarafından ortaya konan iki doktrin Türkiye - Amerika ilişkilerini doruğa çıkarması açısından önem taşımaktadır. Orta Doğu'daki hâkimiyetini ve çıkarlarını korumanın peşinde olan Amerika, Türkiye'yi bu dönemdeki en önemli müttefiklerinden biri olarak görmüştür. Orta Doğu ve Körfez petrolünün savunulmasını NATO şemsiyesi altına taşımaya çalışan Amerika için Türkiye, Bölge'deki NATO üyesi tek ülke olarak hayati konumdadır. Bu bağlamda Brezinski Doktrini ve Çevik Kuvvet (Rapid Deployment Force) oluşturulması sürecinde Türkiye istikrarlı bir müttefik olarak görülmüştür. İran'da İslami devrimin olması, SSCB'nin Afganistan'ı işgali, Yunanistan'da anti-Amerikancı PASOK'un yönetime gelmesi gibi gelişmeler yeni bir stratejinin tesisinin gerekliliğini ortaya koymuş ve Brezinski "Türkiye'den Pakistan'a uzanan kuşakta SSCB'nin giderek artan etkinliğini kırmak ve ABD'nin petrol bölgesindeki nüfuzunu pekiştirmek adına" Çevik Kuvveti oluşturmuştur. Bu kuvvet başta Basra Körfezi olmak üzere herhangi bir çatışma olasılığında Orta Doğu'yu koruyacaktır. Böylece, İran'ın artık müttefik olmadığı bu konjonktürde, Türkiye Çevik Kuvvet projesinde Doğu - Batı arasındaki tampon bölge olarak önem kazanmıştır.

Ronald Reagan'ın ABD Başkanı olduğu dönemdeki ikinci önemli doktrin de, sonuçları ve izleri Orta Doğu'da hala gözlemlenebilecek olan Wohsletter Doktrini'dir. Bu doktrine göre Amerika SSCB'nin etkisini kırmak adına Türkiye'den Pakistan'a kadar olan bölgede bir Yeşil Kuşak (İslami Kuşak) oluşturulmasını önermiş, bu kuşağın hem birbirleri ile hem de Çin ile ilişkilerinin geliştirilmesini teşvik etmiştir. Radikal İslam bu doktrinde ABD için tehdit sayılmakla birlikte, doktrinin uygulanmasını takip eden yıllarda gözlenen o ki, bu anlamda ABD bir başarısızlık yaşamış, Yeşil Kuşak politikasından kendisi de gelecekte zarar görmüştür. Bu doktrine paralel bir biçimde zamanın Cumhurbaşkanı Kenan Evren Suudi Arabistan, Mısır, Tunus, Pakistan ve Körfez ülkeleri gibi ülkelere ziyaretler gerçekleştirmiştir.

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

1990 yılında Irak'a karşı yapılan Çöl Fırtınası harekâtı, Türkiye-ABD ilişkilerinde bu dönemde en önemli sayılabilecek olaylardan biridir. Türkiye bu savaşa katılmasa bile ABD ve müttefiklerinin yanında yer almış, üslerinin kullanımına ve Çekiç Güç'ün Türkiye'de konuşlanmasına izin vermiştir. Irak'a ekonomik yaptırımlar hususunda da Batı ile birlikte hareket etmiştir.

İki kutuplu yapının yıkılmasını ve Amerika'nın tek büyük güç olarak uluslararası arenada yerini almasını takip eden süreçte ve özellikle 11 Eylül Saldırıları ve Irak Krizi sonrasında ortaya çıkan problemler neticesinde Türkiye-Amerika ilişkileri sorunlu bir döneme girmiştir. 11 Eylül Saldırıları hem Amerikan dış politikasının değişmesinde ve netleşmesinde hem de küresel düzende taşların yeniden dizilmesinde büyük rol oynamış olması açısından önemlidir. Zira bu saldırıların akabinde ABD yönetimi tek başına hareket edeceğinin sinyallerini vermiş böylece kendi güvenliği söz konusu olduğunda küresel iş birliğinden kaçınarak tek taraflı hareket edeceğini açıklamıştır. Bu bağlamda “önleyici savaş”, “önceden saldırı” söylemiyle ifade edilen bu doktrin Irak'a düzenlenen “Irak'a Özgürlük Operasyonu” adlı ABD harekâtı ile somutlaşmıştır.

Bush'un diğer devletlere yapmış olduğu “ya bizdensiniz ya da bizim karşımızda” çağrısı ABD'nin tehdit algılaması ekseninde tanımladığı düşmanın diğer uluslar tarafından da benimsenmesi ve onları mutlak bir tercihe zorlaması açısından önem taşımaktadır. 11 Eylül Saldırıları'nı takiben Türkiye - ABD ilişkileri terörizmle mücadele bağlamında yeniden tanımlanmıştır. ABD'nin Türkiye'ye olan stratejik bakışı önemli ölçüde etkilenmiş ve Türkiye'de terörle mücadelesinde uluslararası arenada daha fazla desteklenmeye başlayacağı umutları yeşermiştir. Öte yandan bu saldırıların ardından Amerika'nın Irak operasyonu çerçevesinde Türkiye ile olan diyalogu ilişkilerde sorunların ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. Elli yılı aşkın bir süre boyunca devam etmiş olan ittifak ilişkisi, bu yeni dönemde stratejik ortak olarak sürdürülmeye çalışılmışsa da, Türk - Amerikan ilişkilerindeki farklılaşma ABD'nin Irak operasyonuna başlayacağı 2003 Mart'ındaki gelişmelerle daha da belirgin hale gelmiştir.

Türkiye ile Amerika “teröre karşı ortak mücadele” veya “Büyük Orta Doğu Projesi” gibi hususlarda birlikte hareket etme eğilimi göstermişse de, her iki ülkenin izlemiş olduğu politikalar bazı noktalarda farklılaştıklarının göstergesidir. Orta Doğu'da demokratikleşmeye ve kalkınmaya verilecek desteğe ilişkin olduğu ifade edilen “Büyük Orta Doğu Projesi”nin, aslında Orta Doğu'daki enerji kaynaklarını kontrol altına almaya yönelik amaçlar güttüğü iddiaları bu projeye duyulan kuşku artırmıştır. Öte yandan ABD'nin Irak'ı işgalinin akabinde burada izlediği yol haritasında Türkiye'nin kaygılarına (Kerkük'ün statüsü,

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

Türkmenlerin durumu gibi) gösterdiği duyarsızlık ABD'nin Orta Doğu'daki politikalarına karşı da Türkiye'nin kuşkuyla yaklaşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'nin PKK ile mücadelesinde ABD'nin kayıtsızlığı ve bu yönde yapılması dile getirilmiş olan iş birliğinin söylemde kalması üzerine kuşku ve güvensizlik daha da artmış; tüm bunlarla paralel olarak toplumda Amerikan karşıtlığı da yükselişe geçmiştir.

Ortak tehditlerin ortadan kalktığı bu dönemde; Ankara, Washington'un aksine, Suriye'ye destek vermiş, Batı'nın İran'ı yalnızlaştırma politikaları izlediği zamanda İran ile enerji alanındaki iş birliğini derinleştirmekten kaçınmamıştır. Ayrıca, Türkiye'nin Hamas konusunda izlediği tutum da Amerika ve İsrail'in tutumlarından farklılık göstermiştir.

Yukarıda değinilen önleyici savaş stratejisi bağlamında ABD'nin Irak'ı işgalini herhangi bir BM kararına dayandırmaksızın gerçekleştirmesi, Irak Savaşı'nın yasal olmayan bir zemine oturtulmasına neden olmuş, ABD'nin Irak Savaşı bitmeden Suriye ve İran'ı da terörü destekleyen ve kitle imha silahlarına sahip olmaya çalışan rejimler olarak niteleyip bu ülkelere de operasyon yapabileceğinin sinyallerini vermesi gerek resmî düzeyde gerekse toplumlar nezdinde ve özellikle Orta Doğu'da anti-Amerikancı dalganın yaygınlaşmasına neden olmuştur. Toplumlar nezdindeki Amerikan düşmanlığı, İsrail'in terörle mücadele bağlamında işgal altındaki Filistin topraklarında sürdürdüğü politikalara ABD'nin ses çıkarmamasıyla doruğa ulaşmıştır. Hem ABD'nin kendi politikaları hem de İsrail'in sürdürdüğü işgale ses çıkarmaması, görünen amacı "demokrasiyi ve kalkınmayı yayarak terörü önlemek" olan Büyük Orta Doğu Projesi'nin başarısız olmasına doğru giden yolu hızlandırırken, Bölge'deki radikalleşme ve terör eylemleri artma eğilimine girmiştir.

Böyle bir ortamda Türkiye - Amerikan ilişkileri de Irak'ın işgali sonrasında gerginleşmiştir. İşgal'in hemen öncesinde Türkiye üzerinden açılacak bir cepheye izin verecek tezkerenin TBMM'den geçmemesi ABD tarafında şaşkınlıkla karşılanmıştır. İki ülke arasındaki gerilim bundan sonra artarak devam etmiştir. Türkiye'nin Kuzey Irak'tan gelebilecek olası tehlikeleri önlemek adına Irak'ın kuzeyine asker gönderme olasılığı Amerikalı yetkililer için muhalefet konusu olmuş; ABD Kuzey Irak'ta tek taraflı hareketleri kabullenemeyeceğini açıklamıştır. İki ülke arasındaki ikinci kriz ise Bağdat'ın düşmesinin ardından Kerkük'te başlayan yağmalama olayları sırasında Türkmenlere yönelik saldırılar hususundadır. Bu bağlamda Türkiye, ABD yönetiminden gerekli önlemleri almasını, aksi takdirde bunu kendinin yapacağını açıklamıştır. Öte yandan, Türkiye olası bir Suriye ve İran operasyonuna karşı kararlı bir tutum içinde bulunmuş ve Bölge'nin daha da karışmasına neden olacak güç kullanımına karşı olduğunu açıkça ortaya koymuştur. İkili ilişkiler 4 Temmuz 2003'te 11 Türk subayının Süleymaniye'de tutuklanması ile kopma noktasına gelmiştir. ABD, PKK terör örgütünü kolladığı bu olayda, Kuzey Irak yönetimini, daha güvenilir bir müttefik olarak

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

gördüğünden, Türkiye'ye tercih etmiş oluyor; Türkiye'ye Bölge'de rahatça operasyon yapmasına izin vermeyeceğinin sinyallerini veriyordu.

Bunun doğal sonucu olarak Türkiye, PKK 'ya karşı ortak hareket edebileceği İran ve Suriye ile ilişkilerine ağırlık vermeye başlamıştır. İran'ın PJAK militanlarına karşı gerçekleştirdiği operasyonlar, iki ülkenin terörle mücadele çerçevesinde ilişkilerini geliştirirken, burada atılan ortak adımlar, iki ülke arasında imzalanan gaz anlaşmaları ile ortak projelere başlanmasını sağlamıştır. Bu durum Amerikan yönetiminde ciddi rahatsızlıklara yol açmıştır. Bununla birlikte, Türkiye uluslararası baskı altında olan Suriye'ye destek veren tek ülke konumuna gelmiştir. Türkiye Hariri Suikastı sonrası Lübnan'dan askerlerini çekmek zorunda kalan Suriye ile ilişkilerini geliştirme politikaları izlemiştir.

Görüldüğü üzere, Türkiye'nin birtakım kaygılarının dikkate alınmamış olması, Türkmenlerin konumu, PKK'nın Irak'ta serbest faaliyet göstermeye başlaması gibi konulardan dolayı Türk - Amerikan ilişkileri gergin bir seyre girmiştir. Son dönemde Bölge'de yaşanan halk hareketlerinde Türkiye'nin tutumunun Bölge'deki prestijini yükseltmesi ve Türkiye'nin Bölge ülkelerine model olma tartışmaları, Ülke'nin Bölge'deki stratejik rolünü yükseltmek eğilimini taşırken; Türkiye - ABD ilişkileri de olumlu bir seyre girmiş; 2011 seçimleri sonrasında artan PKK terörüne yönelik olarak Kuzey Irak'ta ABD askerlerinin Türkiye'ye sızabilecek PKK militanlarına karşı devriye gezmeye başlaması da ikili ilişkilerin seyrini olumlu etkilemiştir.

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ VE ORTADOĞU

ABD'nin Ortadoğu Politikası

Amerika Birleşik Devletleri bağımsızlığını kazandıktan sonra “ülke içinde refah, dış ilişkilerde barış” politikasını gütmeye başlamıştır. Bu politika ABD'nin beşinci başkanı olan James Monroe'nun 1823 yılında yayımladığı başkanlık mesajı ile somutlaşmış; ABD'nin Avrupa sorunlarının dışında kalması, Amerika'nın da Avrupa'dan gelebilecek etkilere kapatılması ilkelerini ortaya koymuştur. ABD, bu politikasını İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürdürmüştür.

Savaş sırasında Japonya'nın Büyük Okyanus'taki ABD'ye ait Pearl Harbor limanına saldırması ile Ülke İkinci Dünya Savaşı'na girmiştir. Böylelikle, ABD Monroe doktrinini terk etmiş ve bir süper güç olarak, kendini büyük karmaşaların baş gösterdiği bir bölgeye, Orta Doğu'ya, doğrudan dâhil edilmiş hâlde bulmuştur. Bundan sonra gelecek süreçte bu bölge dünyaya hükmedecek iki büyük gücün oyun alanı haline gelecek; Bölge'nin geleceği bu politikalara göre şekillenecektir.

İkinci Dünya Savaşı, ABD'nin Orta Doğu ile ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Zamanın büyükelçisi Raymond Hare'in deyimiyle “Orta Doğu'da siyasi sorumluluk almayı reddeden geleneksel ulusal duruşumuz ile savaş sonrası dönemde küresel süper güç rolü temelinde üstlenmek zorunda olduğumuz sorumluluk arasındaki büyük bölünme” bu dönemde yaşanmıştır. ABD'nin Orta Doğu'daki “süper güç” politikaları genel olarak üç konu etrafında şekillenmiştir: anti-komünizm, petrol ve İsrail. ABD'nin bugünkü Orta Doğu politikalarına bakıldığında petrol ve İsrail konuları baki kalmakla birlikte; Arap - İsrail ilişkilerinin Amerikan stratejik hesaplarındaki yerinden, saldırılara karşı ABD'nin kendi müttefiki olan Orta Doğu rejimlerini koruma kaygılarına; Sovyet sosyalizminin çöküşünden veya uluslararası terör eylemlerinden nükleer silahların muhtemel yayılımına kadar onlarca konu Amerika'nın dış politika gündemindedir.

Soğuk Savaş Dönemi boyunca gerek jeostratejik düzeyde gerekse ideolojik düzeyde Amerikan - Sovyet “oyunu” Bölge'de oynanmaya devam etmiştir. Her iki ülke de diğerini önleme çabası ile Bölge'deki birtakım devletlerle ittifaklar içerisine girmiş; güvenlik adına yapılan bu ittifaklar bir taraftan Bölge devletlerini silahlanma yarışının içine sokarken diğer taraftan Arap dünyasında güvenlikten çok düşmanlık ve nefret tohumlarının atılmasına sebebiyet vermiştir.

Petrol kaynaklarını güvenlik altına almak ve İsrail'i desteklemek, ABD'nin Orta Doğu politikasında birbiriyle çelişen unsurlar olagelmiştir. Amerikan siyaset yapıcıları için Orta

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

Doğu bir baş ağrısı hatta kâbus haline gelebilmiştir. Her ABD Başkanı kendi “tarafsız” politikasını uygulamaya çalışmıştır. Bunun tek sebebi de hem Arap petrolüne hem de kampanyası için yararlandığı Yahudi bağışlarına olan ihtiyacıdır.

Bazı düşünörlere göre, eğer Orta Doğu'nun temel kaynakları muz olsaydı, Bölge Amerikan yönetimlerinin ilgisini bu derece çekmezdi. ABD, Orta Doğu petroleri ile ilgilenmeye 1920'li yıllarda başladı. Dört büyük Amerikan şirketi (Standard Oil of California, Standard Oil of New Jersey, Standard Oil of New York ve Texaco) Suudi Arabistan'da petrol arayacaktı. Amerika için Orta Doğu petrolü azalmakta olan Amerikan rezervlerini karşılayacak ve Batı'nın petrole bağılı olan ekonomik gelişmesinde ucuz bir kaynak olacaktı. Petrolün stratejik bir boyut kazanması İkinci Dünya Savaşı'na denk düşer. Amerika'nın petrol ihtiyacının yarıdan fazlasını Bölge'den karşıladığı göz önüne alındığında, siyaset yapıcılar Sovyet etkisini Bölge'nin dışında tutmanın ve Bölge'deki herhangi bir gücün Batılı şirketleri millîleştirmesinin önlenmesinin ne kadar hayati önemde olduğunu kararla vardılar.

CIA ve İngiltere'nin el altından desteğı ile İran'da 1953 yılında gerçekleşen ve genç Şah'ı tahtına geri döndüren darbe (Ajax Operasyonu), Amerika'nın petrol hâkimiyetini elinde tutma konusunda ne kadar ciddi olduğunu göstermesi açısından önemlidir. 2005 yılında yönetimden bir memurun senato kuruluna açıkladığı üzere, Amerika Orta Doğu petrolünü elinde tutmak zorundadır; çünkü ABD halen alternatif bir enerji kaynağına sahip değildir. Bu yüzden, politikası Orta Doğu petrol akışının güvenliğini ne pahasına olursa olsun korumak olmalıdır. Öte yandan, istikrarsız bir Orta Doğu bu akışı baltalayacağından, Bölge'deki istikrarı sağlama yönünde de adımlar atmalıdır. Son olarak, bölgesel eğilim anti-Amerikancı olduğu için, bu ABD'yi Arap petrolüne olan bağımlılığından ötürü bir tehlike ile karşı karşıya bırakmaktadır. Tam da bu açıdan bakıldığında ABD'nin “kara altın”a olan bu bağımlılığı, İsrail ile olan ilişkilerini çelişkiye düşürmekte ve İsrail Amerika için stratejik öneme sahip bir müttefik olmaktan çok bir külfet haline gelebilmektedir.

1967'deki Altı Gün Savaşı'nda İsrail'in askeri gücünü ortaya koyan ezici zafer ile İsrail'in ABD nezdinde müttefik olarak değerli olduğu iddiası daha da kuvvetlenmiş oldu. Başkan Nixon ve Kissenger, İsrail'e verilen desteğin Soğuk Savaş Dönemi'nde Bölge'deki Sovyet nüfuzunu kırmada etkili olacağını öne sürmüşlerdi. İsrail'in “stratejik değer” olarak imajı 1970'lerde kökleşti, 1980'lerin ortalarına doğru “Amerikan çıkarlarına inanmanın bir şartı” haline geldi. Soğuk Savaş'ın bitimi ile İsrail'in stratejik değeri önemini yitirirken, İsrail ABD desteğini kaybetmemek için yeni yollar aramaya devam etti. Bu dönemde İsrail'in ABD için bir külfet olduğu olgusu, 1991'deki Körfez Savaşı ile gün yüzüne çıktı. ABD, Arap ülkeleri ile Irak'a karşı oluşturduğu koalisyonun bozulması endişesi ile İsrail üslerini kullanamadı, İsrail askerinin bu savaşa katılmasına izin vermedi.

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

Uluslararası terörizmin ortaya çıkardığı tehdidin, Soğuk Savaş sonrasında Amerika - İsrail ilişkileri için güçlü bir gerekçe ortaya koyduğu iddia edilebilir. İsrail'in 11 Eylül Saldırıları'ndan sonra değişen konjonktürü iyi değerlendirerek, "teröre karşı ortak mücadele" bağlamında yeni bir gerekçe etrafında ABD nezdinde kaybolan değerini yeniden kazandığını söylemek yerinde olacaktır. Bu yeni mantığa göre, ABD ve İsrail aynı terör grupları ve onları destekleyen devletler tarafından tehdit edilmektedir. Bu yeni yaklaşım İsrail'i teröre karşı küresel savaşta hayati bir müttefik olarak tanımakta, İsrail'in düşmanları Amerikan'ın da düşmanları olmaktadır. Böylece, İsrail ABD'nin Arap ve İslam dünyası ile ilişkilerinde problemin temeli olmaktan kurtulmaktadır. ABD'nin "teröre karşı savaş"ta İsrail'i yanına alarak Orta Doğu'da saldırgan ve "adaletsiz" politikalar izlemesi, günümüzdeki Amerikan karşıtlığının temellerinden biri olmakla birlikte; bu tavır aynı zamanda Amerikan karşıtı uçları motive edip kendilerine taraftar toplamalarına neden olmuştur. George W. Bush'un 11 Eylül sonrası verdiği mesajlar ve güttüğü politikalar yeni bir dönemin kapılarını açmış; bu dönemde Irak'ta yaşanan başarısızlık ABD'nin imajının sarsılmasına neden olmuştur.

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası fiili siyasetini "Orta Doğu ülkelerinden gelecek tehdit" olarak belirlediği görülmektedir. Bu bağlamda, İran, Irak gibi ülkeler ve bazı gruplar Orta Doğu'daki istikrarı tehdit edici unsurlar olarak tanımlanmışlardır. ABD nezdinde bu devletler, teröre destek veren, kitle imha silahları üreten, şiddet yanlısı, "haydut devletler" olarak nitelenmişlerdir. Fawaz Gerges'in de belirttiği üzere; "Çatışma hurafesinin yaygınlaştırılmasının ardında, aslında birbiriyle de savaş halindeki siyasi kampların bulunması ilginçtir..."

Soğuk Savaş'ı takiben ABD'nin kendine yarattığı yeni "tehdit" bu ülkenin günümüze kadarki Orta Doğu politikasını şekillendirmiş; Bölge'ye yapılan müdahaleler George W. Bush Dönemi ile en saldırgan haline ulaşmıştır. 11 Eylül Saldırıları 1997'den beri hazırda bekleyen bir projenin (Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi) hayata geçmesine ön ayak olmuş, "yeni muhafazakâr devrim" böylelikle gerçekleşme imkânı bulmuştur.

Bu adımlarla, ABD'nin "Orta Doğu'daki bölgesel statükoyu korumak" olan geleneksel politikası, proaktif, müdahaleci bir politikaya dönüşmüştür. Amerika'nın Filistin - İsrail sorununda İsrail'den yana olan tutumu, 1977'den beri katlanarak artan yerleşim yerleri inşasını görmezden gelerek adeta teşvik etmesi, her fırsatta gerçek sorunun İsrail'de değil Filistin tarafında olduğunu beyan etmesi, İslam'ı ve öğretilerini terörün sebebi gibi algılaması, Irak ve Afganistan'daki başarısız operasyonları Bölge'deki Amerikan düşmanlığını tırmandırmış, büyük tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. ABD'nin yeni stratejisi Orta Doğu'da kendine düşman üretmekten öteye geçememiştir. Güvenlik ve ahlaki sorumluluk ideolojisi ile şekillenen yeni muhafazakâr düşünce için kitle imha silahları ve "özgür dünyaya"

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

uyum sağlayamayan rejimleri ile Orta Doğu; Amerikan projesinin deney alanı haline gelmiştir. Bölge'yi dönüştürmek adına yapılacak her uygulama mübah görülmüş, Amerika “sert gücünü”, saldırgan askerî gücünü kullanmaktan çekinmemiştir.

Obama'nın son seçimlerde iktidarı devralır almaz Kahire ve Ankara'da yaptığı konuşmalar, medeniyetler çatışması zihniyetiyle sekiz yıldır yürütülmüş olan muhafazakâr politikaların artık değişeceğinin sinyallerini vermiştir. Buna paralel olarak, Obama'nın bugüne kadarki süreçte Orta Doğu politikalarında selefinden farklı bir politika izlediğini söylemek yanlış bir tespit olmayacaktır.

Tunus'ta başlayıp tüm Orta Doğu'ya yayılan halk hareketleri karşısında ABD yönetiminin tutumu demokrasi ve sosyal eşitlik temelinde şekillenen bu hareketlere destek vermek yönünde olmuştur. Filistin - İsrail sorununu demokrasi, inanç özgürlüğü ve şiddet yanlısı aşırılıkçılıkla mücadele bağlamlarında çözmeyi vaat etmiş olan Obama, 19 Mayıs 2011 günü yaptığı konuşmasında İsrail'den 1967 sınırları öncesine çekilmesinin, Filistin - İsrail nihai barışı için atılması gerekli adımlardan biri olduğunu açıklamıştır. Tüm bunlar geleneksel Amerikan politikasından büyük bir sapma olduğunu göstermektedir ve bunların; Orta Doğu'da Amerikan politikasının yine realizme dayanmakla birlikte Bölge kamuoyunu ve dinamiklerini de dikkate alan bir biçimde yeniden şekillendirildiğinin göstergeleri olması açısından önemi büyüktür.

Türkiye'nin Orta Doğu Politikası

Geleneksel Türk dış politikası; uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin jeopolitik konumunu dikkate alan, Atatürk milliyetçiliğini benimsemiş ve onun pragmatizminden beslenen realist bir perspektife oturmaktadır. Cumhuriyet'in kurulmasını takip eden yıllarda Türk dış politikasının iki önemli düsturu “bağımsızlık ve egemenlik” iken, Soğuk Savaş Döneminde Türkiye Sovyet komünizminden korunmak adına yüzünü Batı'ya dönmüş; Batıcı bir dış politika izlemiştir. Türkiye, 1990'ların başında yaşanan hızlı küresel değişime de ayak uydurmaya çalışmış ve bu bağlamda Türk dış politikası, “çok boyutlu” olarak adlandırılabilir dış politika stratejisi gütmeye başlamıştır. Bu dönemde, uluslararası ilişkilerde demokratikleşme, çoğulculuk, sürdürülebilir kalkınma, insani gelişme ve kültürler arasında karşılıklı anlayış, uyum ve hoşgörünün tesisi gibi konular önem ve öncelik kazanmış; Türk dış politikası da bu bağlama uygun olarak çok boyutlu stratejiler üretme ve uygulama uğraşısı içine girmiştir.

İletişim alanında yaşanan devrim ile mesafelerin kısaldığı, küreselleşmenin etkisi ile ekonominin bütünleştiği uluslararası ortamda iş birliği kaçınılmaz olarak giderek artmış;

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

ilk önceleri güvenlik alanında kendini gösteren iş birliği, sosyal ve kültürel yaşam alanlarının da uluslararası boyut kazanması ile giderek bu alanlarda da belirgin hale gelmiştir. Küreselleşme sürecinde daha açık ve daha dinamik bir dış politika Turgut Özal Döneminde izlenmeye başlamış; Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde bu süreç hızlanmıştır. Dış politika yapımında akademisyenlerin yer almaya başlaması yeni Türk dış politikasının olgunlaşarak kuramsal bir çerçeveye oturmasını sağlamıştır. Bu bağlamda yeni Türk dış politikası değişen çevresel şartlara karşı aktif tavır takınan; bölgesel ve küresel barışın sağlanmasında çözüm üretici inisiyatifler alan bir konuma gelmiştir.

Görüldüğü üzere yeni Türk dış politikası; savaştan çok barışı öngören, çözüm için sert güçten ziyade diplomasiyi ve diyalogu öne çıkaran bir profil çizmektedir. Nitekim Türkiye'nin Filistin - İsrail sorununun çözümünde arabulucu rol üstlenmekte istekli olması, İsrail'in Bölge ülkeleri ile diyalog kurmasına ön ayak olması bu yeni profile uygun adımlar atmakta olduğunu göstermektedir. Öte yandan Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde hız kazanan diplomasi trafiği ile Türkiye hem bölgesel hem de küresel anlamda "merkez ülke olma" çabalarını yoğun biçimde yürütmüştür.

Reformist bir lider olan Özal ile başlayan dinamizm, Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Ahmet Davutoğlu'nun da açık etkisi ile zirveye ulaşmıştır. Davutoğlu'na göre, Türkiye'nin uluslararası arenada daha etkin ve başarılı olabilmesi için Cumhuriyet öncesi tarihini, özellikle de Osmanlı Devleti'nin farklı kültür ve dinlere saygı duyarak çok çeşitli halkları içine alma becerisini daha iyi anlaması gerekmektedir. Bu bağlamda oluşturulacak bir dış politika vizyonu ise tarihe, kültüre ve felsefeye bakılarak geliştirilebilir. Böyle bir vizyon yumuşak gücü ön plana çıkaran, kültür diplomasisine önem atfeden bir profil çizerken; uluslararası alanda ülkeye meşruiyet sağlayacak ve olumlu bir imaj ve kamuoyu oluşmasında katkı sağlayacaktır. Öte yandan, bu anlayışa sahip bir Türkiye kendi iç sorunlarını da çözebilecek, dolayısıyla bu sorunlardan doğan olumsuz imajları da ortadan kaldırarak dış politikada daha da etkin hale gelecektir.

Bu arka plan ışığında Türkiye'nin Orta Doğu politikalarının Soğuk Savaş Döneminde ABD ve Batı ile olan ilişkilerine göre şekillendiği söylenebilir. Kısaca özetlenecek olursa, Soğuk Savaş Döneminde Batı'ya dönük politikası gereği Türkiye bir taraftan Arap ülkeleri ile arasına mesafe koyarken diğer taraftan da denge politikası gütmüştür. Örneğin 1945 - 1947 döneminde BM'deki Filistin görüşmelerinde Arap ülkelerini desteklemiş, Filistin'in bağımsızlığı hususunda lehte oy kullanmıştır. Öte yandan 1948'de İsrail'in kurulmasını takiben, 28 Mart 1949'da ülkeyi tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. Bu tanımayı "Soğuk Savaş konjonktüründe ABD ile ilişkileri çerçevesinde kendisini güvence altına almak istemesi" ile açıklamak mümkündür. Ancak Türkiye attığı bu adımla Bölge politikasına ters

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

düşmüş, Arap ülkeleri ile olan mesafesi giderek açılmıştır. Bu mesafe Türkiye'nin 1955 yılında İngiltere ile birlikte Bağdat Pakti'nda yer almasıyla daha da derinleşmiştir. Çünkü bu pakt Orta Doğu ülkeleri tarafından İngiliz emperyalizminin yeni bir oyunu olarak değerlendirilmiştir.

1956 Süveyş Krizi sırasında İsrail'in İngiltere ve Fransa adına Mısır'ı işgale başlaması üzerine, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini maslahatgüzar seviyesine indirmiş olması gerek hükümetler gerekse de kamuoyu nezdinde hiçbir olumlu etki yapmamış, Türkiye Orta Doğu kamuoyu tarafından "Batı'nın jandarması" olarak görülmeye devam etmiştir. 1960'lı yıllarda yumuşama döneminin de etkisiyle, Türkiye Orta Doğu ülkeleri ile yakınlaşmayı güden politikalar izlemeye özen göstermiştir. Özellikle 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda, ABD'nin aksine Arap ülkelerini desteklemiş, Türkiye'de bulunun Amerikan üslerinin Araplara yönelik bir saldırıda kullanılmasına izin vermeyeceğini açıklamıştır. Bunun dışında BM toplantılarında işgal altındaki Filistin topraklarının boşaltılması ve Filistin devletinin var olma hakkının tanınması yönündeki çabalara destek vermiştir.

Ekim 1973 Savaşı'nda da benzer tutumu takınan Türkiye, ABD'nin İsrail'e giderek artan desteğinden diğer Bölge ülkeleri gibi rahatsız olmuş; Arap topraklarının İsrail tarafından işgal edilmesini onaylamayacağını bir kez daha altını çizmiştir. 1975'te İslam İşbirliği Teşkilatının Cidde'de gerçekleştirilen 6. Dışişleri Bakanları Toplantısı'na bizzat Dışişleri Bakanı ile katılmış; 7. Toplantı'ya da ev sahipliği yapmıştır.

Bundan sonraki dönemde Orta Doğu'da görülen İran'daki İslam devrimi, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, İran - Irak Savaşı, Irak'ın Kuveyt'i işgali gibi gelişmeler ABD'nin Bölge'ye yönelik alçak profil politikasını terk edip daha aktif bir tutum almasının yolunu açarken, Türkiye'nin stratejik önemini Batı nezdinde ön plana çıkarmış ancak, Türkiye Filistin sorunu, İsrail'in işgal politikaları gibi Orta Doğu'ya ilişkin konularda tavrını değiştirmemiş; İsrail ile diplomatik ilişkilerini sürdürürken, Arap ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirmiştir. Bununla paralel bir biçimde, Batı tarafından İran'a karşı silahlandırılmış olan Irak'ın elindeki gücüyle Kuveyt'i işgali sırasında diğer Bölge ülkeleriyle birlikte ABD'nin Çöl Fırtınası Operasyonu'nu desteklemiş, bu operasyon sırasında topraklarını ABD'nin kullanımına açmıştır. Türkiye'nin bu tutumu, Irak'ın Kuveyt'i ele geçirmesiyle daha da güçlenerek, sorunlarını sert güce dayandırarak çözüme eğiliminde olacağından kaynaklanmaktadır. Petrolün güvenli ve sürekli akışının sağlanması saiki ile hareket eden Batı'nın aksine, Türkiye'nin kaygısı Bölge'deki dengelerin aleyhine bozulacağı yönündeydi.

Adalet ve Kalkınma Partisi 2002 yılında iktidara geldiği dönemde çetin dış politika konuları ile karşılaştı ki, bunlardan en önemlisi 11 Eylül Saldırıları'nın akabinde ABD'nin Afganistan'dan

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

sonra işgal etmeyi planladığı Irak konusuydu. İtalya, İspanya gibi Avrupa ülkeleri yasal olmayan bu savaşta ABD'yi desteklerken, savaşın kaçınılmaz olduğuna ikna olmuş olan Bahreyn, Katar, Kuveyt gibi Orta Doğu ülkeleri de topraklarını ABD askerlerine açmışlardır. Böyle bir ortamda Adalet ve Kalkınma Partisi barış için devreye girerek birtakım ülkelere ziyaretler gerçekleştirmiş ve bazı toplantılar tertiplemiştir. 1 Mart tezkeresinin reddi neticesinde Türkiye - ABD ilişkileri sorunlu bir döneme girerken; Irak'ın işgali Bölge'de adeta Pandora'nın kutusunu açarak ABD'yi derin bir bataklığın içine çekmiş, Bölge'deki dengeleri bozmuş, Irak'ı zayıflatırken, İran'ı kuvvetlendirmiş ve köktendinci hareketleri körükleyerek kendi aleyhine çevirmiştir. Böyle bir ortamda Türkiye genelde aktif bir politika izleyerek, Orta Doğu'daki jeopolitik mevkisini yükseltmiştir. Bu bağlamda Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri ile ilişkiler derinleştirilmiş, bu ülkelere Türkiye'nin ekonomik büyümesine katkı sağlayabilecek direkt yatırımlar elde edilmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye'nin hem Bölge ülkeleri hem de Kuzey Irak ile ticaretinin rekor düzeylere ulaştığını söylemek mümkündür.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Orta Doğu politikalarının başarıya ulaşmasındaki bir etken de geleneksel diplomasi kanallarının yanında kamu diplomasisi gibi yeni diplomasi kanallarını da devreye sokmuş olmasıdır. Sadece hükümetler ile diyalog kurulmasıyla yetinmeyen yönetim, ülkelerin tüm unsurlarıyla iletişime geçmeye özen göstermiştir. Türkiye bu yaklaşımını Irak'ta ve 2006'daki İsrail saldırısının sonrasında Lübnan'da uzlaşma sağlanması konularında önemli roller üstlenerek somutlaştırmıştır.

Öte yandan, bu dönemde Türkiye Filistin'e en fazla maddi ve politik yardım sağlayan ülkelere biri haline gelmiştir. İsrail'in Gazze ablukasına ve 2008'deki operasyonuna en sert tepki Türkiye'den gelirken, İsrail ile ilişkilerin kopmasına neden olacak Davos Krizi de bu konu sebebiyle yaşanmıştır. İsrail'in orantısız güç kullanıyor olması uluslararası kamuoyunda tepki almakla birlikte, hiçbir ülke, Bölge ülkeleri de dâhil, Türkiye kadar tepki göstermemiştir demek yerinde olacaktır. Bununla birlikte, Türkiye'nin diyalog kanallarını açmak adına ABD'nin ve İsrail'in terör örgütü olarak gördüğü Hamas'ın sürgündeki lideri Halid Meşal'in Ankara'yı ziyareti o dönemde tepkiyle karşılanmıştır ancak ilerleyen dönemde gerek ABD gerekse de İsrail Hamas gerçeğini kabul etmek durumunda kalmışlardır.

Türkiye, Suriye - İsrail arasında diyalogun kurulmasında da roller üstlenmiştir. İsrail'de Netanyahu hükümetinin iktidara gelmesiyle gerginleşen Türkiye - İsrail ilişkileri nedeniyle bu çaba kesintiye uğramıştır. Ancak genel geçer kanının aksine Türkiye, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun deyimiyle arabuluculuk rolü değil, kolaylaştırıcı bir rol üstlendiğinin de altını çizmiştir. Bu bağlamda da tarafları bir araya getirerek müzakere zemininin oluşmasını sağlamaya çalışmıştır. Türkiye'nin yapıcı yöndeki Orta Doğu politikası hem hükümetlerin

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

hem de Arap kamuoyunun dikkatinden kaçmamış, Ülke'nin Bölge'deki ağırlığı gerek Avrupa gerekse de ABD tarafından kabul edilmiştir.

Son olarak, Türkiye'nin Orta Doğu politikasında İsrail ile olan ilişkilerine değinmek yerinde olacaktır. Türkiye kurulduğundan beri İsrail ile küçük sorunlar dışında genelde iyi ilişkiler içerisinde olmuş; İsrail Türkiye'yi Bölge'deki müttefiki olarak görmüştür. Ne var ki, Türkiye - İsrail ilişkileri son birkaç yıldır sorunludur. Hükümetin İsrail'in Gazze operasyonu sırasındaki haklı çıkışı, Filistin halkına uygulanan işgal politikaları, Türk Büyükelçisinin yaşadığı "Alçak Koltuk Krizi" ve en son yaşanan, 9 Türk'ün ölmesine neden olan Mavi Marmara Olayı iki ülke ilişkilerinin kopmasına neden olmuştur. Türkiye'nin ölçülü olmayan ve üslupta sorunlu çıkışları, İsrail'in pervasızlığı gibi hususlar iki ülke ilişkilerini bugünkü raddeye getirmiştir. Nitekim İsrail, Türkiye'nin Mavi Marmara Olayı'ndan dolayı beklediği özrü dilemeyeceğini ifade etmesi ve Türkiye'nin İsrail'deki maslahatgüzarını geri çekmesi ikili ilişkileri tamamen koparmıştır. BM'nin birkaç kez açıklamayı ertelediği Raporun İsrail lehine bir sonuç ile açıklanması Türkiye'yi hayal kırıklığına uğratarken, Türkiye İsrail'e karşı belirli yaptırım ve uygulamalarda bulunacağını açıklamıştır.

Son dönemlerde Türkiye'nin dış politikasının Orta Doğu'ya yoğunlaşmış olması eksen kayması sorunsalını gündeme taşımış olmasına rağmen, Türkiye'nin Bölge'deki aktif politikalarının ne NATO üyeliği ile ne de AB'ye üyeliği müzakere süreciyle çatıştığını söylemek mümkündür. En çetrefilli sorunların olduğu Orta Doğu Bölgesi'nin bir ülkesi olan Türkiye'nin buraya yönelik dış politika üretiyor olması şaşkıncı olmamalıdır. Son olarak şunu da belirtmekte fayda vardır ki, Türkiye'nin Orta Doğu politikaları şu aşamada ABD ile çatışır görünmemektedir.

İSRAİL FAKTÖRÜ

Orta Doğu'ya yönelik ABD politikalarının temelinde petrol güvenliğinin sağlanması kadar İsrail'in güvenliğinin sağlanması da önemli bir yer etmiştir. ABD, Yahudi lobisi sayesinde İsrail'i kurulur kurulmaz tanımış, ilerleyen zamanlarda da İsrail'e yapılan yardımlar giderek artmıştır. 1967'deki Altı Gün Savaşı sonrasında İsrail ABD için stratejik değer olarak görülmüş, Soğuk Savaş'ın hâkim olduğu yıllarda da ABD'nin en önemli müttefiklerinden olmuştur.

İsrail açısından bakıldığında, kendisine düşman çevrede var olmak isteyen İsrail, millî güvenlik doktrinini oluştururken şu üç önemli unsuru göz önünde tutmuştur: Bölge'deki azınlıklarla ilişkileri geliştirmek, Bölge'deki güçlü devletlerle (Türkiye ve İran gibi) ittifak yapmak ve bir süper güçten destek almak ki bu süper güç Amerika olmuştur. Bu bağlamda

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

ele alındığında, İsrail'in kurulmasını takip eden Soğuk Savaş Döneminde ABD - Türkiye ve İsrail'in müttefik olması her üç ülke açısından da stratejik bir öneme sahiptir.

Türkiye - İsrail ilişkileri ufak sorunlar yaşansa da başladığından itibaren genelde iyi seyir izlemiş, 1990'lı yıllarda ilişkiler doruk noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde ikili ilişkiler hükümetlerin kontrolünden çıkıp asker ve bürokrasisinin kontrolünde devam etmiştir. Bu dönemdeki ilişkileri, İsraili akademisyen Efraim İnbar "Türkiye'nin modern Batı yanlısı bir devlet olan İsrail ile ilişkileri laik, Batıcı Türk seçkinleri tarafından Türk toplumunun kimliği üzerindeki kendi mücadelesini kısmen destekler gibi" durduğunu belirterek açıklamıştır. Aynı şekilde Türkiye'den bazı araştırmacı ve akademisyenler de bu dönemdeki Türkiye - İsrail ilişkilerinin temel dayanağının Ülke'deki laik sistemi korumaya yönelik bir politika olarak görüldüğünü belirtmiştir. Bu yıllarda Türk ordusu İsrail ile yakın ilişkileri savunmuş, Türk - İsrail yakınlaşması büyük ölçüde Askerî Yapı tarafından belirlenmiştir. Nitekim 1996 yılında Türkiye ve İsrail arasında "Askerî İş Birliği ve Eğitim Anlaşması" imzalanmıştır. Türkiye hava sahasını İsrail Hava Kuvvetleri'ne açmış, Konya hava sahası İsrail pilotlarının eğitiminde kullanılmıştır. Buna karşılık, İsrail Türkiye'nin fantom jetlerinin ve tanklarının modernizasyonunu üstlenmiştir.

Türkiye - İsrail ikili ilişkilerinin bu dönemde müttefik ilişkisine evrilmesinin ardında önemli iki dinamiğin olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan biri 1989 yılında Türkiye'nin AB tam üyelik başvurusunun reddedilmesidir ki bu, Türkiye'yi Batı odaklılığını ve laik yapısını yeniden onaylamak adına İsrail ile ilişkileri geliştirmeye yöneltmiştir. Diğer önemli dinamik ise 1990'larda Türkiye'nin Bölge'ye güvenlik odaklı bir yaklaşım benimsemiş olmasıdır. Son olarak bu dönemde İsrail ile ilişkilerin iç politikanın belirlenmesinde de ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Bir görüşe göre, Refah-Yol Döneminde Türkiye'de "İslamlaşma" eğiliminin arttığı düşüncesinden hareketle ordunun İsrail ile ilişkileri Refah Partisi'nin iktidar olma konusundaki sınırlılığını göstermek için kullandığı belirtilmiştir.

1990'larda Türkiye - İsrail ilişkilerinin iyi seyri Türkiye - Amerika ilişkilerini de olumlu yönde etkilemiş; zaten ABD ile müttefik olan Türkiye bu doğrultuda hiçbir sorun yaşamamıştır. Bu dönemde Bölge'de esen barış rüzgârları ABD'nin Filistin - İsrail sorununun çözümünde arabuluculuk rolü edinmesinin yolunu açmış; ABD barış sürecinde etkin bir arabuluculuk rolü oynamak temennisi ile Bölge'deki yerini güçlendirmeye çalışmıştır.

1990'ların sonuna gelindiğinde Dönem'in Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in, Bölge'ye yönelik güvenlik merkezli bakışın yerine ikame edilecek "bölge odaklı dış politika" yaklaşımından hareketle buradaki ülkelerde ilişkilerin düzlemesine odaklanılmıştır. Ancak Suriye ve İran gibi ülkelerle kurulacak diyalogun İsrail ile ilişkileri zedeleyeceği belirtilmiştir. Öte yandan,

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

Abdullah Öcalan'ın yakalanması, Suriye ile ilişkilerin düzelmesi, İran'da liberal kanadın temsilcisi olan Muhammed Hatemi'nin seçilmesiyle devrim ihracı söyleminin yumuşaması güvenlik siyasetini zayıflatan etkenler olmuşlardır. İç politikada Refah Partisi'nin kapatılması bu partiyi etkin bir rakip olmaktan çıkarırken, 2000'lerin başında yaşanan ekonomik kriz sivil siyaseti yeniden devreye sokmuştur. 1999'da Helsinki Zirvesi ile AB ile ilişkilerin düzelmesi, Batı'ya dönüklüğü yansıtacak İsrail'e olan ihtiyacı azaltmıştır. Son olarak 2000 yılında İkinci İntifada'nın patlak vermesiyle yaşanan gelişmeler, İsrail ile yakın ilişki söyleminin kamuoyu nezdinde de meşruiyetini kaybetmesine neden olmuştur. İsrail'in Filistinlilere karşı kullandığı orantısız güç Dönem'in Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından da eleştirilmiş; sonuç olarak gerek Toplum'dan gerekse de Devlet'in üst kademelerinden gelen bu tavır Türkiye'nin BM'nin 2000 yılında İsrail'i sivillere karşı aşırı şiddet kullandığı gerekçesiyle kınayan kararına lehte oy vermesi ile somutlaşmıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle başlayan dönemde bir yandan İsrail ile ilişkiler iyi seyrinden çıkarken, öte yandan Türkiye'nin ve ABD'nin bu ülkeye yönelik tutumlarının farklılaşması üç ülke arasındaki ilişkilerin seyrini etkilemiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı ile duyulmaya başlayan “komşularla sıfır sorun” ve “çok boyutlu dış politika” gibi stratejiler güvenlik siyasetini geri plana itmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın İsrail'in Gazze'ye yönelik operasyonlarını “devlet terörü” olarak nitelemesi gerek ABD gerekse de İsrail nezdinde rahatsızlık yaratmış; ancak söylem düzeyindeki bu gerilim hâlihazırdaki askerî anlaşmaların iptaline yol açmamıştır. Hatta bu dönemde de yüksek düzeyli askerî ziyaretler devam etmiştir. Bu dönemde Türkiye İsrail'i stratejik ortak pozisyonundan çıkarmış, İsrail'in Bölge'deki diğer ülkelerle ilişkileri hususunda arabuluculuk rolü üstlenmesiyle de İsrail'i Bölge ülkeleri ile eşit pozisyona taşımıştır.

2006 yılında Hamas lideri Halid Meşal'in Ankara ziyareti, Türkiye'yi hem ABD'nin hem İsrail'in eleştirilerine maruz bırakmış; 2008 yılındaki İsrail'in Gazze saldırısı Türkiye - İsrail ilişkilerini germiştir. Bunu takip eden Davos Krizi'nin ardından Ekim 2009'da, o tarihe kadar düzenli olarak yapılan Anadolu Kartalı Tatbikatı'ndan uluslararası katılımın iptali yoluyla İsrail çıkarılmıştır. “Alçak Koltuk Krizi” ve “Mavi Marmara” Olayları'nın ardından da iki ülke ilişkileri kopmuştur. Ancak bu durumun iki ülkenin çıkarına olmadığı aşikârdır. İsrail sergilediği inatçı ve katı tutumuyla Türkiye gibi bir ülkeyle ilişkilerini zor bir pozisyona sokmuştur. Bu şekilde İsrail'in Müslüman dünyası ile ilişkilerini düzeltme şansı giderek azalmaktadır. Öte yandan Türkiye, İsrail'in Türk dünyasına ve belki de Balkanlar'a açılması için önemli bir referans noktası durumundadır. Buna karşılık Türkiye ise Ermeni tasarıları gibi önemli hususlarda destek bulduğu ABD'deki Yahudi lobisini kaybetmiştir ya da kaybedecektir.

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

Türkiye ile İsrail arasında bu gelişmeler yaşanırken, ABD'nin “teröre karşı savaş” bağlamında Bölge'de İsrail'in uyguladığı şiddet politikalarına yeşil ışık yakması, Bölge halkları nezdinde ABD'nin imajının sarılmasında katalizör görevi görmüştür. İsrail'in bu dönemde tüm dünyanın gözü önünde uyguladığı şiddet politikaları ve ABD'nin - göz ardı ederek eleştirmekten çekindiği - bu politikalar karşısında sessiz kalması bu iki ülke arasındaki ilişkinin meşruiyetinin de sorgulanması neticesini doğurmuştur. Dolayısıyla, Bölge'deki hâkimiyetini ve çıkarlarını korumak isteyen ABD için İsrail bazı araştırmacılarca bu ülkenin sırtındaki kambur olarak tanımlanır hale gelmiştir.

Son olarak şunu belirtmekte fayda var ki, İsrail ile Türkiye ilişkilerinin Soğuk Savaş ardından kademeli olarak gerilemesinin arkasındaki dinamikler aynı zamanda Türkiye - ABD çıkarlarının buluştuğu dinamikler olmuştur. Türkiye'nin Bölge'ye dışarıdan bir aktör olarak müdahale edip istediğini yaptırmaktan çok, demokratik bir sistem aracılığıyla yerel dinamikleri harekete geçirerek Bölge politikalarına dâhil olmak istemesi ve Bölge'de daha açık ve liberal bir ekonominin oluşmasını teşvik etmesi; Bölge'yi özgür dünyanın diğer yerlerine açmak isteyen ABD'nin bu politikasıyla uyumaktadır. Ayrıca Bölge'de giderek daha etkin bir rol oynayan ve her ne kadar tartışılrsa da “model” olarak görülen Türkiye ile ABD'nin iyi ilişkilerini yürütmesi hem Orta Doğu'da dağılan imajını toparlamak açısından hem de Bölge'deki çıkarlarını devam ettirmesi açısından hayatidir.

İran Faktörü

Kendine özgü siyasi tarzı, tarihi ve kültürü ile Orta Doğu'da Arapça konuşmayan tek ülke olan İran aynı zamanda dünyadaki tek Şii teokrasidir. Hem devrimci bir rejime hem de oldukça geleneksel ve muhafazakâr bir topluma sahiptir. Bu yönleriyle İran emsalsiz bir örnektir ve Batı siyasi analizlerinin standart ölçütlerine kolay kolay uymamaktadır.

1979 yılındaki İslami devrim ile İran birbiriyle rekabet halindeki güç merkezleri ve son derece farklı siyasi otorite kavramları, anlayışları arasında bölünmüştür. Ayrıca, devrim sonrası İran'ın Bölge'deki rolü değişmiş, ABD ile ilişkileri kopmuş, İsrail için varoluşsal bir tehdit haline gelmiş, netice olarak İran Bölge'de dışlanan bir konuma itilmiştir.

Soğuk Savaş sonrası İran'ın üç farklı etki alanının olduğu gözlemlenmektedir: Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu. Orta Doğu'ya bakıldığında İran'ın dışında Bölge dışı aktör olarak ABD'nin de bölgesel güç olduğu görülmektedir. Doğal olarak ABD Bölge'de çıkarlarını korumak adına güvenlik inşa sürecine girmekte, bu bağlamda Bölge'deki diğer Arap ülkeleri ile birtakım ilişkiler geliştirmektedir. ABD'nin bu tutumu, İran'da “çevreleme psikolojisi”

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

yaratmakta ve netice olarak İran bu politikayı birinci dereceden tehdit olarak algılamaktadır. Dolayısıyla ABD'nin Bölge'de kurmaya çalıştığı "güçler dengesi", İran nezdinde güvenlik dengesi olarak algılanarak bir kırılma noktası oluşturmaktadır.

İkinci kırılma noktası ise İran'ın nükleer programında ortaya çıkmaktadır. Aslında, İran'ın nükleer endüstrisi Şah Döneminde ABD'nin de yardımlarıyla 1967 yılında başlamıştır. İran'ın Şah Döneminden beri süregelen nükleer programının varlığına rağmen, 1979 Devrimi sonrası daha da hızlanan bu süreç ABD'nin 2002 yılında şer eksenine dâhil etmiş olduğu İran'ın bir nükleer enerji merkezi olmak gibi iyimser amaçlardan ziyade nükleer silahlanmaya doğru gittiği yönünde bir algı oluşmasına neden olmuştur. Gerek ABD'nin gerekse de AB'nin bakış açısına göre İran'ın sürdürmekte olduğu uranyum zenginleştirme faaliyeti bomba yapımında kullanılabilir faaliyetlerdendir; Batı'nın bakış açısıyla İran son 20 yıldır nükleer programını gizlemiştir. Aynı bakış açısına göre İran OPEC'teki ikinci büyük petrol üreten ülkedir ve dünyadaki ikinci büyük doğal gaz rezervlerine sahiptir ve dolayısıyla nükleer reaktörden elde edilecek elektriğe ihtiyacı yoktur. Bu argüman Batı'yı İran'ın nükleer programının barışçıl olmadığı yönünde ikna ederken, bunun aksine İran ise programının tamamen barışçıl olduğunu ve bu doğrultuda bir nükleer güç olma saiki ile hareket ettiğini öne sürmektedir.

ABD'nin İran üzerindeki amaçlarından bir tanesi Ülke'de rejimin değişmesini sağlamaktır. Bunun için Bush Yönetimi Tahran'daki rejime muhalif olan grupları desteklemiştir. Ne var ki, bu çaba sonuç vermemiş Hatemi başkanlığı muhafazakar Ahmedinejad iktidarına bırakmıştır. 2005 yılında Mahmud Ahmedinejad'ın iktidara gelmesi ve saldırgan dış politika retoriği, Tahran'ın nükleer programı hususunda ne kadar güvenilir olabileceği yönünde soru işaretleri doğururken, ABD'nin İran'a karşı bariz düşmanlığı muhafazakârların elini güçlendirmiştir.

Denilebilir ki, İran'da neo-muhafazakârların iktidara gelmesi, milliyetçilik söylemiyle örtülmüş bir İran pozisyonunun ortaya çıkmasına imkân vermiştir. Bununla birlikte Ahmedinejad'ın İsrail hakkındaki yorumları Batı'nın bam teline basmış ve netice olarak ABD, AB ve İsrail İran'ın bomba yapmakta olduğuna ikna olmuştur. Diplomasinin başarısız olması durumunda, İsrail askerî seçeneğini kullanmaya hazır durumdadır.

ABD, İranlı yetkililerin nükleer güç üretmekteki amaçlarının çevreyi korumak, ekonomik kalkınmayı ve İran'ın teknik ve endüstriyel altyapısını güçlendirmek olduğu yönündeki argümanlarını reddetmektedir. İran'ın amaçları konusunda ABD şüpheli bir tutum içindedir. 2000'de Bush'un şer eksenine dâhil ettiği İran, 2006'da ABD'nin millî güvenlik stratejisinde belki de en büyük güvenlik sorunsalı olarak belirtilmiştir.

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

1979 Devrimi sonrasında Rehine Krizi ile kopan İran - ABD ilişkileri bu uzun dönemde belirli konular etrafında devam etmiş ancak ikili ilişkilerde bir süreklilik sağlanmamıştır. En güncel olan ilişki atağı 2006'da Dönem'in Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice tarafından şartlı doğrudan görüşme talebiyle gelmiştir. George W. Bush ve Bill Clinton Dönemlerinde de diyalog için resmî çabalar gösterilmiş, 2001 yılında ABD'nin Afganistan'ı işgali sonrasında Hamid Karzai hükümetinin kurulması hususunda Tahran ve Washington arasında iş birliği gündeme gelmiştir. Bu iş birliğinin ardında, Afganistan'daki ve Orta Asya ülkelerindeki ABD askerî varlığının İran tarafından tehdit olarak algılanması yatabilir. Kaldı ki İran için ABD tarafından yönetilecek bir Afganistan tehlikelidir çünkü bu durum ekonomik projelerin gerçekleştirilmesi açısından engel teşkil edeceği gibi, İran'ın Ülke'ye Şiiler üzerinden nüfuzunu da engelleyecektir.

Hem petrol hem doğalgaza sahip olan bir ülkenin nükleer enerji de üreterek bir enerji merkezine dönüşmesi ABD'nin Bölge'deki çıkarlarına tehdit olarak görülürken, İsrail tarafından da varoluşsal bir tehdit olarak algılanmaktadır. Öte yandan, ABD'nin Basra Körfezi'ndeki Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerle kurduğu stratejik ilişkiler, İran nezdinde tehdit olarak algılanmakta, İran Bölge'de yalnızlaştırıldığını düşünmekte ve bu psikoloji içinde daha sert söylemlere girme eğilimi taşımaktadır. Ahmedinejad'ın "İsrail'i Orta Doğu haritasından silmek, Avrupa'ya ya da Kuzey Amerika'ya göndermek" gibi İsrail karşıtı söylemleri iki ülkeyi karşı karşıya getirmektedir. Her ne kadar, iki ülke arasında ticaretin devam ettiği söylene de, diplomatik anlamda İsrail - İran ilişkileri iyi seyirde gitmemektedir. İsrail İran'ın Bölge'de nükleer güç olmasını istememek hususunda ABD ve AB ile uyuşurken, İran İsrail'in 1950'li yıllardan beri nükleer silah geliştirdiğini ve 1968'de gizlice bomba ürettiğini öne sürmektedir.

Nükleer analizcilerine göre İsrail 100 ila 300 adet nükleer silaha sahip olabilir ve bu, İsrail'i dünyadaki beşinci büyük nükleer güç yapar. Herkesin bildiği bir sır haline gelmiş olan bu husus, İran'ın nükleere sahip olma hususundaki en güçlü argümanıyken; İran, ABD açısından tehdit olarak görülmeyen nükleere sahip bir İsrail'in Orta Doğu'daki diğer ülkeler açısından tehdit olarak algılanabileceğinin altını çizmektedir. Bununla birlikte, her fırsatta kendi çıkarlarını korumak için "nükleer opsiyonu" kullanmaktan geri durmayacağını belirten İsrail karşısında, güvenlik ikilemi içinde olan her ülkenin yaptığı gibi kendini korumak için silahlanma yoluna gitmesinin bu sürecin doğal sonucu olduğunu belirtmek bu bağlamda uygun görünmektedir. Böylelikle İsrail'in yerel nükleer tekeli dengelenecektir.

Bölgesel ittifak ilişkileri açısından bakıldığında Türkiye - İran ilişkilerinin hem iki ülkedeki iktidarlara göre hem de Türkiye'nin Bölge dışı aktörlerle kurduğu ilişkilere göre belirlendiğini

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

söylemek mümkündür. İran'da Rafsancani ve Hatemi Hükümetleri Türkiye'ye ilişkin dostça bakış açlarına sahipken, muhafazakârlar Türkiye'yi hem kültürel hem siyasal açıdan hem de İsrail ve ABD ile yakın ilişkilerinden dolayı tehdit olarak görmektedirler.

Bölge'deki dengelerin değişmesinde önemli bir dönüm noktası olan 1979 İslam Devrimi, Türkiye - İran ilişkilerini de zora sokan bir faktör olarak ön plana çıkmıştır. Zira Bölge'de laik ve demokratik bir yapıyı temsil eden Türkiye ile Batı karşıtı ve İslam'ı ihraç etmeyi hedefleyen İran arasında ideolojik rekabet artmıştır. Bu ideolojik ayrılma iki ülkenin birbirini tehdit olarak algılamasının yolunu açmış, İran Türkiye'deki etnik unsurları harekete geçiren bir ülke olarak algılanırken, Türkiye de devrim düşmanı ve Batı'nın iş birlikçisi olarak görülmüştür.

1990'ların başında Türkiye'nin Azerbaycan ve bağımsızlığını yeni kazanan diğer Türkî cumhuriyetlerle olan ilişkileri, topraklarında önemli oranda Türk kökenli nüfus barındıran İran'ı rahatsız etmiştir. Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya politikalarında ABD'nin desteğini almış olması İran'ın kaygılarını daha da artırmıştır. Bu dönemde İran, Türkiye - Azerbaycan - ABD ekseninin etkisini azaltmak için Ermenistan ve Rusya ile yakınlaşmıştır. Öte yandan aynı dönemlerde Türkiye ile İsrail arasındaki stratejik ilişki Türkiye - İran ilişkileri üzerinde de etkili olmuştur. Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini sürekli eleştiren İran, bu ikili ilişkiyi bölgesel stratejik ittifak olmaktan ziyade İran'a karşı bir ittifak olarak değerlendirmiştir. Buna karşılık İran'ın Suriye ile ilişkilerini geliştirmesi Türkiye tarafından PKK terörüne destek ve kendisine olan ortak düşmanlık şeklinde algılanmıştır.

Türkiye - İran ilişkilerini bölgesel ittifak ilişkileri ve bölgesel gelişmelerle birlikte uluslararası güvenlik kaygıları ve hegemon güç ile olan ilişkiler bağlamında da şekillenmiştir. 1979 öncesinde hem İran'ın hem de Türkiye'nin ABD'nin müttefiki olduğu dönemde ikili ilişkiler de oldukça iyi idi. Devrim'den sonra ABD İran'ı tehdit olarak algılamaya başlarken, Türkiye diyalog kapısını açık tutmayı tercih etmiş; 1980'de Batı'nın İran'a uyguladığı ambargoya katılmamıştır. Bundan sonraki dönemde uluslararası güvenlik kaygıları tarafları belirli pozisyonlar almaya zorlamıştır. Özellikle 11 Eylül Saldırıları akabinde Afganistan ve Irak'tan sonra ABD İran'ı askerî hedef olarak görmeye başlamıştır. Bunda, İran'ın füze geliştirme programlarının, nükleer çalışmalarının ve terörü desteklediği iddialarının payı büyüktür.

Hem ABD'nin müttefiki hem de İran'ın komşusu olan Türkiye bu gelişmelerden en fazla etkilenen ülkedir. İran'ın nükleer programı karşısında Türkiye'nin takındığı tavır bu ülkenin barışçıl nükleer teknolojiye sahip olma hakkını tanımak yönünde olmuştur ki bu tutumuyla Türkiye hem ABD hem İsrail ile muhalefete düşmüştür. Bununla birlikte füzelere ve nükleere sahip İran sadece Bölge ve Türkiye için değil uluslararası bir tehdit olarak görüldüğünden

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

bugün için Türkiye soruna doğrudan müdahil olmama ve böylelikle ilişkilerini bozmama yolunu tercih etmektedir. Bu bağlamda, nükleer programını devam ettirmesine karşılık İran'a yaptırım uygulanması yönündeki BM Güvenlik Konseyi kararında “hayır” oyu kullanarak yaptırımların çok etkili olamadığını ve Bölge'deki diğer aktörlere de olumsuz yansıdığı yönündeki argümanını kullanmıştır. Türkiye bu kararıyla da ABD ile farklılaşan bir tutum içerisine girmiş, Bölge'de farklı bir politika izlediğinin bir kez daha altını çizmiştir.

“ARAP BAHARI”

Tunus'ta başlayıp kısa sürede Orta Doğu'nun neredeyse tümüne yayılan halk hareketleri gerek Bölge'deki yılanmış otoriter rejimler gerekse de Batı tarafından ilk aşamada şaşkınlıkla karşılanmıştır. Orta Doğu tarihçisi Prof. Bernard Lewis'in oryantalist bir bakış açısıyla dile getirmiş olduğu “Arap ülkeleri içerden bir reform gerçekleştirmekte yetersizdir, demokrasiyi Bölge'de yerleştirmek ve diktatörlükleri ortadan kaldırmak için Amerikan askerî harekati yapılmalıdır” fikri geçerliliğini kaybetmiştir. Zira, Bölge'deki ayaklanmalar her ne kadar ekonomik temelli de olsa, rejim değişikliği ve demokrasi taleplerini beraberinde getirmiştir.

Bugün Bölge'de devam etmekte olan değişimin hem Bölge hem de uluslararası sistem açısından önemli sonuçlar doğurması olasıdır. Bölge'deki halk hareketleri başladığından beri, akademisyenler ve araştırmacılar arasında devrimlerin önceden tahmin edilip edilemeyeceği sorunsalı bir kez daha sorulmaya başlandı. 1979'ta İran İslam Devrimi olduğunda akademisyenler bunu tahmin edemedikleri için hayıflanmışlardı çünkü ana fikir devrimlerin tahmin edilemeyeceği yönündeydi. Ancak Arap Baharı söz konusu olduğunda, bu ayaklanmaların işaretlerini görmek mümkündür çünkü Bölge'de son zamanlarda meşruiyet sorunsalı büyük bir problem haline gelmişti. Tüm hükümetler tek bir parti, askerî diktatörlükler ya da monarşiler tarafından yönetilmekteydi.

Bu işaretlerin fark edilmemesinin ardında Bölge'yi ve İslam dünyasını Avrupa merkezli bir bakış açısıyla değerlendirme çabalarının yattığını söylemek mümkündür. Bugüne kadar gelinen süreçte, Batı diktatörlerle, otoriter rejimlerle birlikte hareket etmiştir çünkü bu şekilde davranmak onların çıkarına olagelmıştır. Saf realist teori üzerine kurulmuş olan uluslararası sistem bunu gerektirmektedir. Avrupa ve Batı merkezli bu bakış açısına göre, tıpkı Bernard Lewis'te olduğu gibi, Arap dünyasının otoriter rejimler tarafından yönetilmesi gerekliydi çünkü radikal görüşlerin olduğu bir bölgede demokrasinin kurulamayacağı, azınlıkların haklarının korunamayacağı düşünceleri revaçtaydı. Bu fikri besleyen bir diğer düşünce de İslam'ın monolitik bir din olup farklılıklara yaşam hakkı tanımayacağı yönündeydi. Öte yandan, İslam demokrasiyle uyumsuz ancak köktencilikle uyumlu olarak görülmekteydi.

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

Tüm bu bakış açıları, Orta Doğu'nun değişmez, tarihte donup kalmış bir bölge olduğu düşüncelerini pekiştirirken, Bölge'de bu anlamda bir değişim olabileceği ihtimallerinin üstünü örtmüştür; bazı gruplarda ve halklarda yükselen değişim taleplerinin gölgelenmesine neden olmuştur. Öte yandan, Batı'nın bir taraftan Bölge'ye demokrasi getirmeyi vaat eden, diğer taraftan da buraya demokrasi gelip de seçimler olduğu takdirde köktencilerin, İslamcılarının yönetime geleceği düşüncesinden yola çıkarak tutunduğu ikircikli tavır bu değişim taleplerinin gölgelenmesinde rol oynayan kilit faktörlerdendir. Bununla birlikte, Bölge'deki sömürgecilik mirası, milliyetçiliğin ve ulus-devlet kavramının Bölge'de yaygınlaşması gibi faktörler daha önce başlayabilecek olan bu süreci süresiz olarak ertelemiş olabilir.

Gerek ABD'nin gerekse de AB'nin Bölge'ye yönelik politikalarında demokrasi, insan hakları ve sivil yönetimlerin yerleştirilmesi hususları retorik düzeyde kalmış; fiili olarak Bölge'deki mevcut sorunlu rejimler Batı tarafından desteklenmiştir. Bu durum, Orta Doğu halkları nezdinde Batı'nın sadece ve sadece bu yönetimlerle iş birliği yaptığı düşüncesini doğurarak negatif bir imajı beslemiştir. Bu negatif imaj Türkiye'de de beslenmiştir. Örneğin 2003'e kadar, ABD Türk kamuoyu nezdinde olumlu bir imaja sahipken ve Türkiye'nin müttefiki olarak görülürken; bu tarihten sonra imajı giderek zayıflamıştır.

Orta Doğu'da gözlenen halk hareketlerinin ardında, sosyal medya araçları, küreselleşme ve göç gibi faktörler aracılığıyla yeni fırsatların ortaya çıkmasının olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle göç olgusu yeni ideolojik algılamaların oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. BM raporlarına göre 200 milyon kişi doğduğu ülkede yaşamamaktadır. Bu durum Orta Doğu ülkelerinde de gözlemlenmektedir. Örneğin, Orta Doğu kökenli birçok entelektüel doğdukları ülkelerin dışında yaşamaya zorlanmış ve gittikleri yerlerde demokrasi, özgürlük gibi değerleri benimsemişlerdir.

Bölge'deki halk hareketleri ve değişim talepleri, Türkiye'nin Bölge'de artan etkinliği ve Orta Doğu halkları nezdindeki olumlu imajı göz önüne alınarak, Bölge'ye model olup olmayacağı tartışmalarını getirmiştir. Bölge halkları, siyasetçileri ve akademisyenleri de bu konu üzerine düşünmeye başlamışlardır. Türkiye kurulduğundan bugüne kadar çok fazla değişim ve gelişim yaşamıştır. 2002'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle ülkede demokrasi ve özgürlükler lehine yaşanan gelişmelerin, İslami eğilimli bir parti tarafından gerçekleştirilmiş olması, Orta Doğu halklarının Türkiye'yi kendilerine model olarak görmelerinde yatan en önemli etkidir. Zira, Türkiye örneği, İslami eğilimli, muhafazakar düşüncelerin demokrasi ile yan yana olamayacağı tezini çürütmüştür.

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

En başından itibaren Türkiye Bölge'deki halk hareketlerini desteklemiştir. Türkiye Bölge'deki değişimi güçlü bir şekilde desteklemektedir. Son yıllarda daha iyi bir demokrasi haline gelme saiki ile hareket eden Türkiye'nin demokrasiyi talep eden halk hareketlerini desteklememesi kendi kendini inkar etmesi anlamına da gelecektir. Ayrıca bu inisiyatifleri desteklemesi Türkiye'nin de çıkarınadır. Zira, daha demokratik ve şeffaf hükümetlerle diyalog kurmak, uzun ve derin problemleri çözmek çok daha kolay olabilecektir.

Bölge'deki değişim hareketlerinin geleceğine değinilecek olursa, Arap ülkelerinin üç ana zorlukla karşılaşabileceklerini söylemek mümkündür. Bunlardan ilki sivil ve askerî aktörler arasında kurulacak olan denge ile ilgilidir. Türkiye açısından bakıldığında asker - sivil ilişkilerinin eskiye oranla daha dengeli olduğunu söylemek olasıdır. Mısır'da ise güçlü halk hareketi Hüsnü Mübarek'in gitmesini sağlamıştır ancak şu an Ülkeyi Ordu yönetmektedir. En kısa sürede hazırlıkların tamamlanıp, askerî hükümetin yerini sivil bir hükümet almalıdır. İkinci olarak demokrasi sadece retorik ve söylem ile değil kurumlarla yerleştirilir. Bir hükümetin, parlamentonun, siyasi partilerin ve adalet sisteminin kurulması gereklidir. Tunus ve Mısır'da bu doğrultuda işaretlerin geldiği görülmektedir. Daha önce siyasete girilmesine izin verilmeyen birçok harekete şu an siyasi parti kurmaları için izin verilmiştir. Son olarak, Arap ülkelerinin karşılaşacağı sorunlardan biri de ekonomik büyümedir. Türkiye, Çin ve Hindistan gibi ihracata yönelik endüstrileşmesini kurabilmiştir. Arap ülkelerinin de demokratik kurumlarını yerleştirir yerleştirmez, ekonomik alandaki gelişmelerine hız vermeleri gerekmektedir.

Sonuç olarak, Bölgedeki değişim hareketlerinin Camp David düzenini tehdit ettiğini de belirtmek gerekmektedir. İktidara gelecek yeni hükümetlerin Camp David düzenini tersine çevireceği düşüncesi İsrail'i şimdiden rahatsız etmektedir. İsrail açısından bakıldığında, hükümet her ne kadar Bölge'deki demokrasi talepli hareketleri söylemde desteklese de statükoyu korumaya çalışacaktır. Mısır'daki rejimin değişikliği neticesinde iki ülke arasındaki anlaşmaların geçersiz hale getirilmesi İsrail'in millî güvenlik çıkarına aykırıdır.

Dengelerde kaydedilecek böyle bir değişiklik, İsrail'i büyük sorunlarla baş başa bırakmaya gebedir. Mısır'ın, Hüsnü Mübarek'in gidişiyle birlikte İran ile ilişki kurma fikrine sıcak bakıyor olması, İsrail'in endişelerini artırmaktadır. Filistinlilerin güvenini kazanmak için Mısır, İsrail'e karşı daha proaktif bir duruş sergilemek niyetindedir. Bunun için Mübarek Döneminde kapalı olan Gazze sınırını açmış, Hamas ve El-Fetih anlaşmasına arabuluculuk etmiştir. Ne var ki, Filistin ve Hamas ile olan ilişkilerini geliştirmek için Mısır'ın, İran'ın diplomatik desteğine de ihtiyacı olacaktır.

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

Tüm bu gelişmeler ele alındığında, Bölge'de uzun dönemli siyasi bir değişim olup olmayacağı sorusuna halen cevap arandığı ortaya çıkmaktadır. Bugünden bakılınca, Arap dünyasındaki bu hareketlerin nasıl şekilleneceğini ise zaman gösterecektir. Bölge'de meydana gelen değişimler gerek Bölge ülkelerini gerekse Bölge dışı aktörleri politika değişikliğine itecektir. Bölge'deki dönüşüm büyük ihtimalle bölgesel tasarımları ve beklentileri zıt olan ve çıkarları çatışan İran ve ABD arasındaki ilişkileri alevlendirecektir. Buna İran'ın sorunlu nükleer programı ve İsrail'in büyük tehdit algısı eklendiğinde, ufukta çatışmaların görüldüğünü söylemek mümkündür.

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

SONUÇ

Orta Doğu temsili savaşların fazlaca yaşandığı bölgelerden biridir. Bölge dışı aktörler adına, Bölge ülkeleri değişik şekillerde birbirleriyle çatışmalar içerisine girmişlerdir. Bu bağlamdaki iddialardan biri de Türkiye ile İran'ın yakında böyle bir çatışma içine girmeleri ihtimalidir. Bölge'ye bakıldığında, burada ABD dış politikasının beklenmeyen sonuçlarını bulmak mümkün olacaktır. Bölge'deki en önemli iki büyük beklenmeyen sonuç Afganistan ve Irak'tır.

Afganistan'ın ABD tarafından işgali ile ülkede Taliban'ın gücüne son verilmiştir. Siyasi otorite olarak Taliban'ın iktidardan düşürülmesi, İran'ın nüfuz alanı olan bu ülkedeki en büyük düşmanın ortadan kaldırılması anlamına gelmiştir ki bu durum uzun vadede İran'ın çıkarına olmuştur. Öte yandan, ABD'nin Irak işgali ile İran'ın diğer bir önemli düşmanı Saddam Hüseyin iktidardan düşürülmüş; bu da İran'ın çıkarına olmuştur. Bölge'de oluşan boşluğu ise, şimdilik İran doldurmaya başlamıştır. Bu bağlamda da, Türkiye'nin İran ile bir çatışma içerisine girmesi realist perspektiften bakılınca pek de mantıklı görünmemektedir. Dolayısıyla Türkiye bu bağlamda Bölge'deki çıkarlarını göz önünde bulundurmak suretiyle İran ile ilişkilerini olumsuz bir seyre dönüştürmeme çabasıdadır.

Bu yüzden Bölge'de bir çeşit alternatif uluslararası sistem okumasına ihtiyaç duyulacaktır. Türkiye açısından bakıldığında, Ülke'nin böyle bir çaba içerisinde olduğu gözlemlenebilir. Başbakan ve diğer Bakanlar Kuzey Irak'a giderek Barzani ve Talabani ile görüşmüşler ve birtakım anlaşmalara varmışlardır. Şu an için Kuzey Irak ve Türkiye arasında bir karşılıklı bağımlılık ilişkisinin ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Tüm bunların ışığında, Türkiye'nin hem coğrafi hem de bölgesel konumunun altını güvenlik adına oymayacağı aşikârdır.

ABD açısından Türkiye; kuzeye, güneye, doğuya ve batıya olan sınırları göz önünde tutulduğunda Bölge'deki önemli stratejik destekçilerden biridir. Bugüne kadar ABD Türkiye'yi Soğuk Savaş bağlamında değerlendirmiştir. Ancak, gerek Türkiye'nin kendi içindeki gelişmeleri gerekse Bölge'deki politikalarıyla Bölge'de sözü dinlenen bir ülke konumuna gelmesi, ABD'nin Türkiye'ye yönelik yeni bir yaklaşım geliştirmesi gerekliliğini doğurmuştur.

Ülkelerin ebedî dostları, partnerleri ya da müttefikleri değil; ebedî çıkarları olduğu düşüncesinden hareketle, ABD Türkiye'nin Bölge'de bir cazibe merkezi haline geldiğini görmezden gelmemiş ve ilişkilerini yeni bir boyuta taşıma gayreti içerisine girmiştir. Geçmiş yıllarda çatışan bazı tutumlar iki ülke arasındaki ilişkileri sekteye uğratmış olsa da her iki

YENİ DÖNEM TÜRKİYE - ABD İLİŞKİLERİ: FIRSATLAR VE RİSKLER

taraf da Bölge'deki bu dönüşüm sürecinde ortak çıkarlar çerçevesinde müttefik olabilecek durumdadır. ABD ile Türkiye arasında iş birliğinin doğmasını sağlayacak pek çok alan mevcuttur. Bununla birlikte, İran, İsrail ve Ermenistan konuları iki ülke arasındaki ayrılık noktalarını oluşturmaktadır. Bu farklılıkların sebebini iki ülkenin uluslararası sistemdeki yerine ve rollerine bağlamak mümkündür. Ayrıca, bölgesel ilişkilerin kurulmasında ön plana çıkan kimlik faktörü de iki ülkenin bazı durumlarda çıkarlarının çatışmasına ve politika farklılıklarına neden olabilmektedir.

Türkiye - ABD ilişkilerinin geleceğine bakıldığında hayati çıkarlar çatışmadığı sürece uzlaşmanın mümkün olacağı gözlemlenebilmektedir. Son dönemlerde dile getirilen Türk dış politikasının yön değiştirip, Batı oryantasyonunu terk ettiği iddiaları gerçeği yansıtmamakla birlikte, Türkiye'nin çok boyutlu ve çok kutuplu bir dış politika yürüttüğünün bir göstergesidir.

2003 sonrası dönemde ABD, Orta Doğu'da giderek meşruiyetini kaybederken, Türkiye ise atmış olduğu adımlarla olumlu bir imajı beslemiştir. Dış politikada Bölge'deki meşruiyetini kaybettiği bir sırada, ABD için Türkiye önemli bir müttefik konumunda bulunmaktadır. Her ne kadar Türkiye'nin ABD ile ittifakı bölgesel ilişkilerini zedeleyebilecek bir unsur olacaksa da, güvenlik perspektifinden bakıldığında Türkiye'nin de ABD'nin ittifakına ihtiyacı olduğu açıktır.